

Antenne

U.V.

TIJDSCHRIFT VAN DE ANTWERPSE KOEPEL VOOR NATUURSTUDIE - ANKONA

ANTWERPSE KOEPEL VOOR NATUURSTUDIE

JAARGANG 1
NUMMER 2007/4
OKTOBER — DECEMBER 2007

Provinciaal Instituut voor Hygiëne

PROVINCIE
ANTWERPEN

Colofon

Wat is ANKONA

De ANTwerpse KOepel voor NATuurstudie (ANKONA) is een samenwerkingsverband tussen het provinciebestuur Antwerpen en éénieder die zich met natuurstudie in de provincie Antwerpen bezighoudt. ANKONA heeft als algemene doelstelling om binnen de provincie Antwerpen het natuurstudiewerk te ondersteunen, in kaart te brengen en door regelmatig overleg er een meerwaarde aan te geven. ANKONA streeft er in het bijzonder naar om een actieve, coördinerende rol te spelen in natuurstudieprojecten die een grotere regio bestrijken (atlas-, monitoringsprojecten). Tot slot wordt er veel belang gehecht aan de basis van de natuurstudie, nl. het verzamelen van gegevens. Hier wordt een hoge mate van standaardisatie en uitwisselbaarheid van die gegevens beoogd.

ANKONA-secretariaat en redactieadres

PIH - Natuurcel
Kronenburgstraat 45, 2000 Antwerpen
Koen Cuypers – ANKONA-coördinator
tel. 03 259 12 75
fax. 03 259 12 37
e-mail: ANKONA@pih.provant.be

ANKONA-mailinglist

E-mail behoort tegenwoordig tot één van de communicatiemiddelen die niet meer weg te denken zijn uit de leefwereld van een groot aantal onder ons. Dus al wie elektronisch op de hoogte wil gehouden worden van de activiteiten, studiedagen, determinatiecursussen georganiseerd door ANKONA en ANTenne alleen elektronisch wil ontvangen, stuurt gewoon een mailtje naar ANKONA@pih.provant.be

Uitgave

ANTenne is een uitgave van de deputatie van de provincieraad van Antwerpen: Camille Paulus, gouverneur-voorzitter, Ludo Helsen, Jos Geuens, Koen Helsen, Marc Wellens, Inga Verhaert en Bart De Nijn, leden en Danny Toelen, provinciegriffier.

Redactieraad

Peggy Beers, Rop Bosmans, Koen Cuypers, Mieke Hoogewijs en Herlinde Nieuwborg.

Werken mee aan dit nummer

Frank Celen, Koen Cuypers, Rembrandt De Vlaeminck, Herlinde Nieuwborg, Roger Pringels, Fernand Schrevels, Nathal Severijns, Eric Stoffelen en Jean Wuyts

Overname van artikels is alleen toegestaan met bronvermelding.

Foto's op de cover

Antitankgracht © Rembrandt De Vlaeminck
Anisus vortex of de draaikolkverschijfthoren © Nathal Severijns
Poelenwerkgroep 'Waterleven' © Eric Stoffelen

Vormgeving en druk

Albatros Printing
Gedrukt op gerecycleerd papier (Cyclusprint)

Dit nummer is ook te raadplegen op de ANKONA-website:
www.ankona.be of www.provant.be/ankona

verschijningsdatum van volgend nummer (2008/1):
januari 2008

Hebt u een mededeling over een leuke vondst, een activiteit, een publicatie of een vraag naar medewerking van anderen en wil u dat het verschijnt in het volgend nummer van ons tijdschrift 'ANTenne'? Dat kan door uw oproep of tekst vóór 20 november 2007 door te sturen naar het ANKONA-secretariaat.

oplage

1 300 exemplaren

Verantwoordelijke uitgever

Danny Toelen, provinciegriffier, Koningin Elisabethlei 22, 2018 Antwerpen

ANKONA-nieuws

11de ontmoetingsdag: zaterdag 9 februari 2008

Op zaterdag 9 februari 2008 verwachten wij jou op onze jaarlijkse ANKONA-ontmoetingsdag. Deze dag is het uitgelezen moment om collega-natuurlijkheidsliefhebbers te ontmoeten en nieuwtjes uit te wisselen.

In 2008 heeft deze plaats op zaterdag 9 februari in het Provinciehuis van Antwerpen. Reserveer deze datum alvast in je agenda want het programma ziet er veelbelovend uit!!

In de voormiddag zijn er drie workshops:

- 'Onbekend is onbemind?'. In deze workshop worden minder gekende verenigingen actief in onze provincie aan je voorgesteld.
- 'Monitoring (en bestrijding) van invasieve exoten'. De workshop behandelt een aantal gekende exoten die de laatste jaren opgevolgd worden.
- 'Gebiedsgerichte biomonitoring'. In deze derde workshop komen een aantal gekende gebieden uit onze provincie aan bod waar reeds een aantal jaren een monitoringsprogramma loopt.

De workshops zijn ingedeeld in verschillende vaste blokken van 25 minuten zodat je kan 'zappen' tussen de workshops. In de namiddag is er een debat voorzien met als thema 'Laagdrempele natuuriinventarisatiecampagnes. Zijn ze (wetenschappelijk) zinvol?'. Het gaat dan voornamelijk om campagnes (recent) opgestart door Natuurpunt.

In het volgende ANTenne-nummer (2008/1) lees je er meer over en krijg je een gedetailleerd programma. Vanaf eind november kan je je hiervoor al inschrijven via de ANKONA-website.

Actualiteit

Een landschapsbeheerplan voor de Antitankgracht

Rembrandt De Vlaeminck, PIH-natuurcel, tel. 03 259 12 21, e-mail: rembrandt.devlaeminck@pih.provant.be
Foto's © Rembrandt De Vlaeminck

Het afgelopen jaar liet Landschapspark De Voorkempen een landschapsbeheerplan voor de Antitankgracht opmaken. Het ontwerp ligt momenteel ter goedkeuring voor bij de bevoegde minister. De Antitankgracht is een beschermd landschap en het plan moet er voor zorgen dat het waardevolle landschap behouden blijft en er zelfs nog op vooruit gaat.

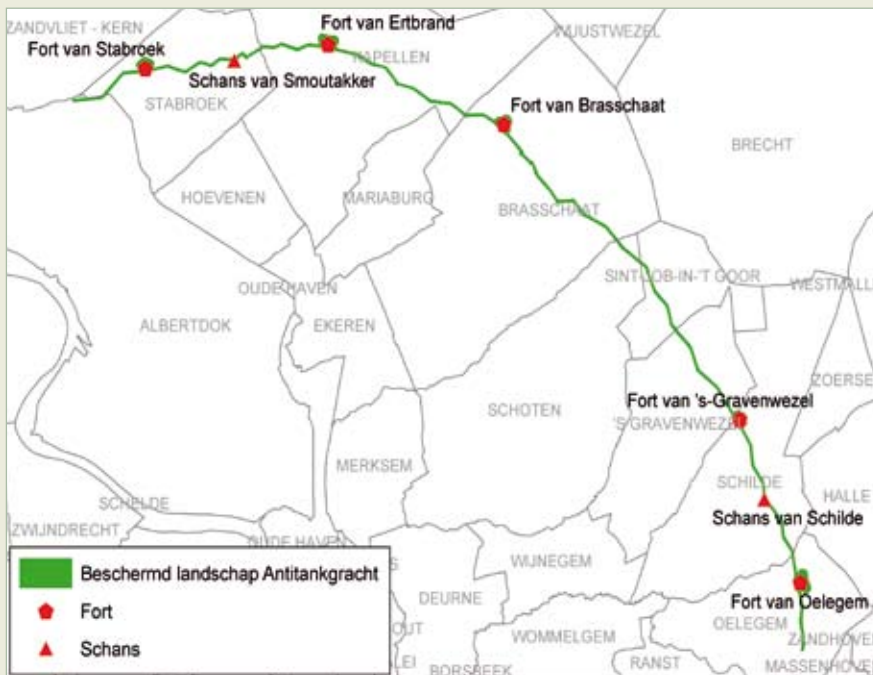
Geografische ligging

Het beschermd landschap Antitankgracht ligt tussen Berendrecht en Oelegem (figuur 1). Het omvat niet enkel de ongeveer dertig kilometer lange gracht, maar ook een aantal forten en schansen die op het traject van de gracht liggen.

Bescherming van het landschap

De bescherming van het landschap is gebaseerd op drie belangrijke pijlers: de historische, de esthetische en de natuurwetenschappelijke waarde. De bedoeling is om deze waarden in de toekomst te behouden en te versterken.

In het landschapsbeheerplan wordt een visie voor de verdere ontwikkeling van het landschap voorgesteld. De visie wordt geconcretiseerd in een aantal doelstellingen die op hun beurt vergezeld zijn van de nodige maatregelen om ze te realiseren. Door middel van subsidies, die kunnen oplopen tot 70%, wil de Vlaamse overheid (Afdeling Onroerend Erfgoed) de uitvoering van de in het plan voorgestelde maatregelen stimuleren.

Historiek van de Antitankgracht

De Antitankgracht maakt deel uit van het vroegere verdedigingsstelsel rond de stad Antwerpen. De forten en schansen in het beschermd landschap dateren van net voor de Eerste Wereldoorlog en behoren tot de hoofdverdedigingslinie op de rechteroever van de Schelde. Deze verdedigingslinie was bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog echter nog niet voltooid.

In de jaren dertig van vorige eeuw werden anti-Duitse stellingen opgericht, de Versterkte Stellingen Antwerpen, Namen en Luik. Voor de Versterkte Stelling Antwerpen werd een antitankgracht van ongeveer 33 km lang gegraven tussen de Schelde en het Albertkanaal.

De werken aan de gracht zelf (in de volksmond vaak antitankkanaal genoemd) be-

Figuur 1: De Antitankgracht doorheen de betrokken gemeenten

gonnen enkele jaren voor de aanvang van de tweede wereldoorlog en duurden tot 1941. Ze werd in een kwartcirkel ten noordoosten van de stad Antwerpen ter hoogte van de buitenste fortengordel uitgegraven. Bedoeling was om de Duitse tanks en andere voertuigen tegen te houden. Oorspronkelijk liep de gracht van het Albertkanaal in Oelegem tot aan de Schelde in Berendrecht. De beide uiteinden zijn echter in de loop van de jaren verdwenen. Zo verdween het ene uiteinde aan het Albertkanaal door de aanleg van de aanzet van het geplande duwvaartkanaal en het andere uiteinde aan de monding in de Schelde door de aanleg van het Kanaaldok en het Delwaidedok, waardoor de gracht nu uitmondt in de Afwateringsgracht in het noorden en in het Groot Schijn in het zuiden.

Nabij het Kanaal Dessel-Schoten in Sint-Job-in-'t-Goor is de gracht over een afstand van een paar honderd meter gedempt.

Historische waarde

De historische waarde ligt voornamelijk in het feit dat de gracht, forten, schansen en bunkers een getuige zijn van het militair verleden van België. Het is belangrijk dat wat er nog rest van dit vestingbouwkundig erfgoed bewaard blijft. Het voornaamste aandachtspunt is daarom vanzelfsprekend de instandhouding van deze elementen. Om deze reden worden daarom onder andere sommige bouwwerken afgesloten om vandalisme te voorkomen. Daarnaast is het ook de bedoeling om de historische waarde meer in beeld te brengen door de historische achtergrond toe te lichten door middel van infoborden. Deze borden zullen kaderen in het grotere geheel van een thematisch leerp pad langs de hele gracht.

Esthetische en natuurwetenschappelijke waarde

De esthetische en natuurwetenschappelijke waarde van het gebied worden voor een groot deel bepaald door de aard van de begroeiing langs en in de gracht. Oorspronkelijk was de begroeiing langs de Antitankgracht erg laag. Een goed uitzicht over de omgeving was namelijk van het allergrootste belang toen de gracht als verdedigingssysteem moest functioneren. Inmiddels hebben zich bijna overal – grotendeels spontaan – houtkanten ontwikkeld.

Foto: Antitankgracht in de zomer (De Inslag, Brasschaat)

Foto: Antitankgracht in de winter (De Inslag, Brasschaat)

Het merendeel van de houtkanten werd sinds enkele tientallen jaren niet meer afgezet. Daardoor zijn ze nu op de meeste plaatsen erg hoog uitgegroeid en zorgen ze voor een sterke beschaduwing van het wateroppervlak. Gevolg daarvan is dat er daar in het water en op de oever bitter weinig vegetatie aan te treffen is. Dit heeft ook zijn weerslag op de fauna die voor beschutting, voedsel, ei-afzet en dergelijke vaak de voorkeur geeft aan een weelderiger plantengroei.

Bij de opmaak van het beheerplan werden enkele inventarisaties uitgevoerd. De aandacht ging vooral uit naar de plantengroei, meer bepaald de samenstelling van de houtkant en de watervegetatie. Vooral de minder beschaduwde delen bleken een diverse plantengroei te hebben. Licht is dus duidelijk een beperkende factor voor de ontwikkeling van een diverse watervegetatie. Daarnaast speelt opeenstapeling van bladval van de houtkanten wellicht ook een rol. Enkele waardevolle soorten zoals loos blaasjeskruid en drijvende waterweegbree komen op sommige stukken van de Antitankgracht nog voor. Beide soorten zijn zeldzaam en drijvende waterweegbree is zelfs een habitatrichtlijnsoort. In de houtkant zijn er vooral soorten als zwarte els, wilg, zomereik en sporkehout te vinden. De wilgen langs de gracht zijn vaak afstammelingen van de wilgentenen die voor de oorspronkelijke oeververstevingen werden gebruikt. Daardoor is er een opmerkelijke diversiteit aan wilgenvariëteiten.

De oever- en watervegetatie

Om de oever- en watervegetatie meer kansen te geven, werd er gekozen voor een gefaseerd hakhoutbeheer met behoud van overstaanders, en periodieke dunningen. Een dergelijk beheer vermindert de beschaduwing en leidt tot een meer diverse en structuurrijke houtkant, oever- en watervegetatie. De volledig open situatie uit de tijd van de aanleg van de Antitankgracht wordt niet nagestreefd. Een structuurrijke begroeiing is niet alleen esthetisch meer aantrekkelijk, de houtige vegetatie is ook belangrijk als geleidend element voor vleermuizen. Oude bomen met holtten, die voor vleermuizen en andere diersoorten belangrijk kunnen zijn, worden als overstaanders gespaard. Systematisch sparen van hoogstammige bomen is echter af te raden omdat de bomen vlakbij de gracht geen symmetrisch wortelstelsel kunnen vormen en daardoor gevoelig zijn voor windval.

Een van de minder aangename ontdekkingen was de aanwezigheid van parelvederkruid en grote waternavel aan het Fort van Brasschaat en verder stroomafwaarts op de Antitankgracht.

Beide soorten zijn uitheems en zijn berucht omwille van hun woekerende aard. De twee soorten vormen dichte matten die elke andere waterplant verdringen. De fortgracht is reeds voor een groot deel dichtgegroeid, en ook verder stroomafwaarts breiden de soorten gestaag uit. Parelvederkruid en grote waternavel vormen inmiddels een directe bedreiging voor één van de

Foto: Parelvederkruid

Foto: Grote waternavel

twee populaties drijvende waterweegbree op de Antitankgracht. In het landschapsbeheerplan wordt daarom uitgebreid aandacht besteed aan het beheer van uitheemse woekerende waterplanten.

Een diverse watervegetatie is niet alleen waardevol vanuit esthetisch oogpunt, maar is uiteraard naar natuurwaarde ook erg belangrijk. De vegetatie schept namelijk een habitat voor vele diersoorten. Waar ze goed ontwikkeld is, zijn tal van libellen en waterjuffers aan te treffen. Veel libellensoorten hebben een duidelijke voorkeur voor structuurrijke oevervegetaties. Een goed ontwikkelde watervegetatie is nodig voor de ei-afzet en als jachtgebied voor de larven. Ook vissen, amfibieën en vele ongewervelden varen wel bij een beheer dat leidt tot een beter ontwikkelde watervegetatie.

Een knelpunt bij de opmaak van het beheerplan was de beperkte beschikbaarheid van systematische studies van de (myco)flora en fauna langs de Antitankgracht.

Zulke studies zijn nochtans cruciaal voor het uitstippelen van het meest gepaste beheer.

Inventarisaties van soortengroepen over de gehele gracht geven informatie over de actuele waarde van de verschillende stukken van de Antitankgracht. Zo wordt duidelijk waar welk beheer gewenst is. Wanneer inventarisaties op regelmatige basis herhaald worden, vormen ze bovendien een instrument voor het monitoren van het beheer. Uitvoering van natuurstudie werd daarom in het beheerplan ook mee opgenomen als maatregel. De hernieuwde aandacht voor de Antitankgracht inspireerde de Belgische Vereniging voor Conchyliologie (BVC) alvast tot het opstarten van een inventarisatieproject. De weerslag van hun eerste bevindingen is in het volgende artikel deze ANTenne te lezen. Hopelijk volgen er nog meer.

Recreatieve aspecten in het beheerplan

Door al het natuurlijk en landschappelijk schoon vormt de Antitankgracht een belangrijke aantrekkingspool voor recreanten. Om de recreatie in goede banen te leiden, werden ook rond recreatie een aantal maatregelen opgenomen in het beheerplan. Er werd een recreatieve geleidsroute uitgestippeld die de gracht volgt. Bij het uittekenen van de route werd rekening gehouden met de draagkracht van de verschillende deelgebieden in het beschermd landschap. Omdat de meest kwetsbare delen werden omzeild, wijkt de route soms af van de Antitankgracht. Dit geeft de recreanten de kans om de nabije omgeving van de gracht te verkennen en zorgt voor meer afwisseling. De route is gericht op fietsers en voetgangers en leidt deze op een aangename en veilige wijze langs de interessantste stukken van het beschermd landschap. De aanleg van een thematisch leerpad langs de Antitankgracht moet een tocht erlangs bovendien niet alleen een ontspannende maar ook een leerrijke ervaring maken.

Foto: Elfenbankjes (Brasschaat)

Foto: Kleine egelskop (Kapellen)

Wens je [meer info](#) over het ontwerp dan kan je steeds terecht bij de auteur Rembrandt De Vlaeminck, tel. 03 259 12 21. PIH-natuurcel, Kronenburgstraat 45, 2000 Antwerpen. e-mail: rembrandt.devlaeminck@pih.provant.be

De mollusken in de Antitankgracht

Voorlopige resultaten van een nieuw inventarisatieproject

Nathal Severijns, Buizegemlei 111, 2650 Edegem, e-mail: n.severijns@scarlet.be

Frank Celen, Leemputweg 11, 2930 Brasschaat, e-mail: frank.celen@skynet.be

Roger Pringels, Kruisstraat 162, 3070 Kortenberg, e-mail: pringelsroger@skynet.be

Jean Wuyts, Koningsarendlaan 82, 2100 Deurne, e-mail: wuyts.jean@scarlet.be

Foto's © Nathal Severijns

Onlangs is de werkgroep 'Land- en zoetwatermollusken van België' van de Belgische Vereniging voor Conchylologie (BVC) gestart met een project om de molluskenfauna in de Antitankgracht in kaart te brengen. Hier worden de voorlopige en eerste resultaten op basis van twee excursies (mei en juni 2007) van dit inventarisatieproject kort belicht. We doen ook een warme oproep aan geïnteresseerden om mee te helpen aan bijkomend inventarisatieonderzoek in de Antitankgracht. Dat zou nuttig kunnen zijn om de natuurkwaliteit die in het recent opgesteld landschapsbeheerplan werd beschreven (cfr. vorig artikel) beter te kunnen opvolgen.

Inleiding

Een drietal jaar geleden werd binnen de Belgische Vereniging voor Conchylologie (BVC) een werkgroep 'Land- en zoetwatermollusken van België' opgericht (zie ook de rubriek 'In beeld of op ANTenne'). Deze werkgroep staat open voor alle geïnteresseerde leden en heeft momenteel een vaste kern van vier personen. De werkgroep wil enerzijds bijdragen tot de kennis van de land- en zoetwatermolluskenfauna in België door de verspreiding en de evolutie hiervan verder te documenteren. Anderzijds wil zij waar mogelijk ook suggesties doen in verband met beheer en dit op basis van de aanwezigheid van bepaalde soorten in een duidelijk afgebakend gebied.

Zo werden al in de Belgische Ardennen en in de omgeving van Ossendrecht in Nederland (op vraag van de Nederlandse 'Vereniging Natuurmonumenten') inventarisaties uitgevoerd. In het ANKONA-jaarboek 2004-2005 kon je het artikel lezen over het inventarisatieproject over mollusken dat tijdens de periode 2001-2004 werd uitgevoerd in het natuurgebied Wolvenberg (nabij het station van Berchem). Naar aanleiding van de recente nieuwe interesse voor de natuurwaarde van de Antitankgracht werd binnen de werkgroep beslist om hier actief op in te spelen en een nieuw project te starten om de molluskenfauna in de Antwerpse Antitankgracht zo volledig mogelijk in kaart te brengen.

De Antitankgracht wordt gevoed vanuit het kanaal Dessel-Turnhout-Schoten en van daaruit stroomt het water noord- en zuidwaarts. Om leeglopen te vermijden is de gracht onderverdeeld in panden die in een zaagpatroon zijn aangelegd en die gescheiden zijn door duikers en sluisbunkers.

Waarom de mollusken in de Antitankgracht bestuderen ?

Jarenlang werd de Antitankgracht onbeheerd aan de natuur overgelaten. Reden hiervoor was dat het geplande traject voor het Duwvaartkanaal (van het Albertkanaal in Oelegem naar de Schelde in Zandvliet) grotendeels overlapt met dat van de Antitankgracht. Enkele jaren geleden werden die plannen echter definitief afgevoerd. Daardoor is er vanuit verschillende hoeken weer aandacht voor de natuurwaarde van de Antitankgracht ontstaan. Omdat de gracht een zeer waardevol biotoop is voor heel wat soorten en bovendien nog maar zeer beperkt onderzocht is, heeft onze werkgroep besloten om alvast voor de komende tijd de Antitankgracht als één van de belangrijkste projecten binnen de provincie Antwerpen naar voor te schuiven.

Het kanaal Dessel-Turnhout-Schoten, dat de Antitankgracht voedt, krijgt via het Albertkanaal kalkrijk water uit de Maas. Verder blijkt de biologische waterkwaliteit van de gracht over het algemeen goed te zijn. Beide factoren dragen doorgaans bij tot een rijke molluskenfauna.

Systematiek van de klasse van de weekdieren

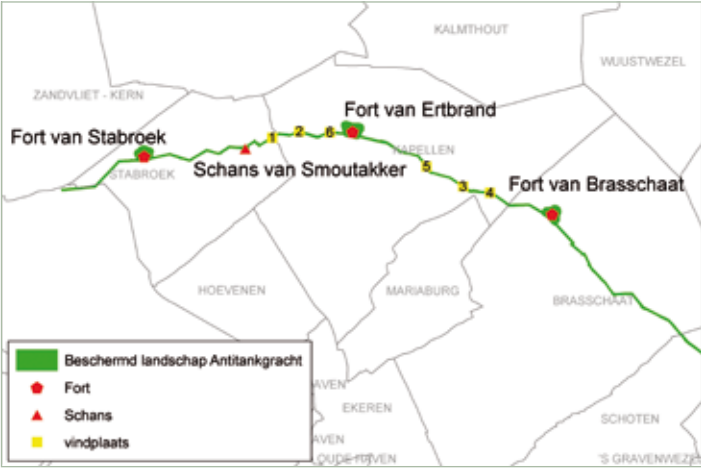
De weekdieren of mollusken (Mollusca) zijn één van de 13 stammen die tot de ongewervelde dieren behoren. De mollusken zijn verder onder te verdelen in acht klassen waaronder de slakken (klasse 'Gastropoda') en de tweekleppigen (klasse 'Bivalvia'). Bij de land- en zoetwatermollusken komen enkel deze twee klassen voor.

Onderzoeksmethode, systematiek en naamgeving

Er werden tot nog toe twee inventarisatie-excursies uitgevoerd langs de Antitankgracht. Een eerste op 28 mei 2007, een tweede op 3 juni 2007. De zoetwatermollusken werden daarbij verzameld vanaf de oever, met een schepnet. De grotere exemplaren werden ter plaatse uitgezocht. Om de kleinere soorten (typisch kleiner dan 5 mm) niet over het hoofd te zien werden telkens enkele bodemstalen (met plantenresten) meegenomen en na droging thuis onderzocht. Voor de determinatie, vooral van de verschillende soorten erwtenmossels (*Pisidium* spp.), werd gebruik gemaakt van Adam (1960), Gittenberger & Janssen (1998), Gloër & Meier-Brook (1998) en Gloër (2002). De systematiek en de wetenschappelijke naamgeving werd overgenomen uit Bank e.a. (2001). Voor de Nederlandse naamgeving werd De Bruyne (1994) gevolgd.

Voorlopige resultaten

Tijdens de eerste excursie werden twee vakken in Putte-Driehoek onderzocht. Het eerste ten westen van de N11 (locatie 1), het tweede ten oosten van de N11, tussen de tennisclub en de brug verderop (locatie 2). Tabel 1 geeft een overzicht van de resultaten.

Figuur 1: Situeringkaart met vermelding van de zes locaties van de twee inventarisatie-excursies.

Tabel 1. Molluskensoorten die op 28 mei 2007 werden aangetroffen in twee vakken van de Antitankgracht aan weerszijden van de N11 in Putte-Driehoek.
 A = algemeen voorkomend, E = slechts enkele exemplaren waargenomen.

Soort Wetenschappelijke naam	Soort Nederlandse naam	locatie 1 ten W. van N11	locatie 2 ten O. van N11
Slakken - Gastropoda			
<i>Bithynia tentaculata</i>	grote diepslak	A	A
<i>Valvata piscinalis</i>	vijverpluimdrager	A	E
<i>Planorbis carinatus</i>	gekielde schijfhoren	A	E
<i>Anisus vortex</i>	draaikolkschijfhoren	E	
<i>Gyraulus crista</i>	tractorwielkje		A
<i>Physella acutapuntige</i>	blaashoren		A
Tweekleppigen - Bivalvia			
<i>Sphaerium corneum</i>	gewone hoornschaal	E	A
<i>Musculium lacustre</i>	moerashoornschaal	A	A
<i>Pisidium casertanum</i>	gewone erwtenmossel	E	E
<i>Pisidium henslowanum</i>	kleine erwtenmossel		E
<i>Pisidium obtusale</i>	stompe erwtenmossel	E	
<i>Pisidium subtruncatum</i>	scheve erwtenmossel	E	A

= (eerder) zeldzaam voor België

Bij de tweede excursie werden twee vakken ten westen (locatie 3) en ten oosten (locatie 4) van de Heidestraat-Zuid in Kapellen onderzocht; een vak ten westen van de Heidestraat-Noord (locatie 5) en een vak ten westen van het fort van Ertbrand (locatie 6). Tabel 2 geeft een overzicht van de resultaten van deze bemonsteringen.

Het totale aantal van 17 verschillende soorten dat tot nog toe werd waargenomen tijdens deze twee excursies is redelijk, maar niet erg hoog. Onze ervaring leert dat 5 tot 6 excursies in een gebied nodig zijn om ongeveer driekwart van de soorten die er voorkomen waar te nemen. (Severijns, 2006). Het totale aantal waargenomen soorten in de Antitankgracht zal bij de volgende excursies dus waarschijnlijk nog wel toenemen.
 Opvallend is wel dat naast een aantal algemene soorten die in ons land wijd verspreid zijn, er ook enkele minder algemene soorten werden waargenomen, zoals het tractorwielkje (*Gyraulus crista*), de vlakke schijfhoren (*Hippeutis complanatus*), de kleine erwtenmossel (*Pisidium henslowanum*) en de stompe erwtenmossel (*Pisidium obtusale*), die eerder zeldzaam zijn in ons land. We willen hier opmerken dat terwijl enkele jaren geleden wel een Rode Lijst voor de verschillende soorten landslakken die in Vlaanderen voorkomen werd opgesteld (Backeljau, 2004), een dergelijke lijst voor de zoetwatermollusken momenteel nog ontbreekt. Ook recente verspreidingskaarten van de zoetwatermollusken in ons land ontbreken. De meest recente verspreidingskaarten werden intussen al 60 jaar geleden gepubliceerd (Adam, 1947).

De biotoop van de tweekleppigen

Op verschillende van de tot nog toe onderzochte locaties blijkt het aantal tweekleppigen, behalve de meer algemene soorten zoals de gewone hoornschaal (*Sphaerium corneum*), de moerashoornschaal (*Musculium lacustre*) en de scheve erwtenmossel (*Pisidium subtruncatum*), niet erg groot te zijn. Dit houdt waarschijnlijk verband met de oeervervegetatie. De tweekleppigen leven ingegraven in de bodem. Slechts hier en daar zijn de oevers begroeid met gras of wordt frequent maaibeheer uitgevoerd. Op andere plaatsen, waar de Antitankgracht door natuurlijke gebieden loopt, zijn de oevers echter vooral begroeid met struiken en bomen. In dit laatste geval komen er veel bladeren in de gracht terecht, die vervolgens op de bodem rotten waar ze een soms vrij dikke laag dood materiaal gaan vormen.

Hierdoor kan er niet meer voldoende zuurstof in de bodemlaag doordringen waardoor er weinig bodembewonende mollusken kunnen leven.

Tabel 2. Molluskensoorten die op 3 juni 2007 werden aangetroffen in vier vakken van de Antitankgracht ter hoogte van de Heidestraat-Zuid in Kapellen (locaties 3 en 4), de Heidestraat-Noord in Kapellen (locatie 5), en in het vak ten westen van het fort van Ertbrand (locatie 6) (meer nauwkeurige plaatsaanduidingen worden gegeven in de tekst).

M = massaal voorkomend, A = algemeen, E = slechts enkele exemplaren waargenomen.

Soort Wetenschappelijke naam	Soort Nederlandse naam	locatie 3 Heidestr.- Zuid (W)	locatie 4 Heidestr.- Zuid (O)	locatie 5 Heidestr.- Noord (W)	locatie 6 fort van Ertbrand (W)
Slakken - Gastropoda					
<i>Bithynia tentaculata</i>	grote diepslak	A	M	M	E
<i>Valvata piscinalis</i>	vijverpluimdrager				E
<i>Stagnicola palustris</i>	moeraspoelslak				E
<i>Radix balthicaovale</i>	poelslak	E	E	E	E
<i>Planorbis carinatus</i>	gekielde schijfhoren	E	A	E	E
<i>Bathyomphalus contortus</i>	riempje		E		
<i>Gyraulus crista</i>	tractorwielkje			E	
<i>Gyraulus albus</i>	witte schijfhoren	E	E	A	
<i>Hippeutis complanatus</i>	vlakke schijfhoren	E		E	
<i>Physella acuta</i>	puntige blaashoren			E	E
Tweekleppigen - Bivalvia					
<i>Sphaerium corneum</i>	gewone hoornschaal		A	A	E
<i>Musculium lacustre</i>	moerashoornschaal				
<i>Pisidium casertanum</i>	gewone erwtenmossel	E			
<i>Pisidium subtruncatum</i>	scheve erwtenmossel	E	A	A	

 = (eerder) zeldzaam voor België

watersnuffel (*Enallagma cyathigerum*), lantaarntje (*Ischnura elegans*), blauwe glazenmaker (*Aesna cyanea*) en gewone oeverlibel (*Orthetrum cancellatum*). Onder de vlinders merkten we ook de atalanta (*Vanessa atalanta*) en het bont zandoogje (*Pararge aegeria*) op. In en naast het vak aan de Heidestraat-Noord (locatie 5) troffen we gele lis aan, naast gele plomp (*Nuphar lutea*), sterrekroos (*Callitriche spec.*), waterweegbree (*Alisma spec.*) en de waterviolier (*Hottonia palustris*). Ook hier namen we één gevlekte Amerikaanse rivierkreeft waar. In het vak ten westen van het fort van Ertbrand (locatie 6), tenslotte, vonden we nog eens twee exemplaren van deze mooie zoetwaterkreeft.

De biotoop van de poelslakken

Op de meeste plaatsen is er een weelderige algengroei in de gracht. Dit is een geschikt biotoop voor de grote diepslak (*Bithynia tentaculata*) en verschillende soorten poelslakken en schijfhorens, zoals ook uit de waarnemingen blijkt. Tenslotte blijkt de grote diepslak op al de onderzochte plaatsen algemeen tot zelfs massaal voor te komen. Dit is niet echt verwonderlijk aangezien dit in ons land de meest algemeen voorkomende zoetwatermollusk is. Ze dankt dit aan haar groot aanpassingsvermogen en aan de weinig hoge eisen die ze stelt.

Een paar bijkomende fauna- en florawaarnemingen

Aan de Heidestraat-Zuid (locaties 3 en 4) viel ons de rijke fauna in en rond de gracht op. Aan de rand van de gracht zagen we de gele lis (*Iris pseudacorus*) en in de gracht zelf een grote hoeveelheid parelvederkruid (*Myriophyllum aquaticum*), een exoot. Naast veel kikkervisjes en een drietal groene kikkers namen we ook nog een salamander waar, een grote larve van een libel en zelfs de gevlekte Amerikaanse rivierkreeft (*Oronectes limosus*), eveneens een exoot. We troffen ook niet minder dan 6 soorten libellen aan: vuurjuffer (*Pyrrhosoma nymphula*), koraaljuffer (*Ceragrion tenellum*),

Conclusie en oproep tot verder inventarisatiewerk

We kunnen stellen dat tijdens de eerste twee excursies nog maar een eerder beperkt aantal soorten zijn gevonden. Toch werden een viertal voor ons land tamelijk zeldzame soorten waargenomen nl. de kleine erwtenmossel (*Pisidium henslowianum*), de stompe erwtenmossel (*Pisidium obtusale*), het tractorwielkje (*Gyraulus crista*) en de vlakke schijfhoren (*Hippeutis complanatus*). De soortenlijst van zoetwatermollusken die in de Antitankgracht voorkomen zal ongetwijfeld in de toekomst nog aangroeien omdat eerder onderzoek heeft geleerd dat meerdere excursies nodig zijn om een goed beeld te krijgen van de soorten die in een bepaald gebied voorkomen.

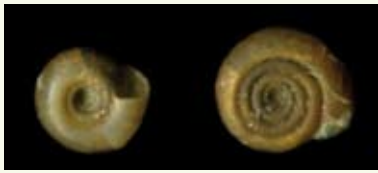
Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met de auteurs, die lid zijn van de werkgroep 'Land- en zoetwatermollusken van België' van de Belgische Vereniging voor Conchyliologie (BVC), tel. 03 458 27 82 of 03 324 99 14.

Ben je van plan om mee te gaan op één van onze volgende excursies, dan is volgende beschrijving van de reeds gevonden molluskensoorten (volgens alfabetische volgorde) een handig hulpmiddel :

1. *Anisus vortex* (Linnaeus, 1758) draaikolkschijfhoren

Zeer platte, cirkelvormige schelp met fijn gestreept oppervlak. Windingen aan één zijde erg vlak en aan de andere zijde vrij sterk gebogen. Laatste winding met een duidelijke kiel die ver uit het midden ligt. Mondopening duidelijk ovaal en spits aan het uiteinde. Tot ongeveer 10 mm diameter. In stilstaand en licht bewegend, stromend water.

2. *Bathyomphalus contortus* (Linnaeus, 1758) riempje

Dik, schijfvormig schelpje (tot ongeveer 6 mm diameter) waarvan de vorm aan een opgerold riempje doet denken. Mondopening duidelijk hoger dan breed. Aan één kant vlak, de andere kant breed en diep genaveld. In plantenrijk, stilstaand en bewegend water. Kan enige vervuiling verdragen.

3. *Bithynia tentaculata* (Linnaeus, 1758) grote diepslak

Kegelvormige schelp, ongeveer 1,5 maal zo hoog als breed, met donkerbruine of groenachtige kleur. Mondopening eivormig, afgesloten met een operculum en bovenaan duidelijk toegespitst. Tot ongeveer 12 mm hoog. In stilstaand of (zwak)stromend water. Eén van de meest algemene zoetwaterslakken in ons land.

4. *Gyraulus albus* (Müller, 1774) witte schijfhoren

Cirkelvormige schelp, aan één zijde diep ingezonken, aan de mondopening iets verwijld. Oppervlak mat, met spiraal- en groeilijnen waardoor een netvormige sculptuur ontstaat die karakteristiek is voor deze soort. Meestal tot ongeveer 7 mm diameter. In vrijwel alle soorten stilstaand of stromend water en een pionierssoort.

5. *Gyraulus crista* (Linnaeus, 1758) tractorwielkje

Cirkelvormige schelp. Aan één kant breed genaveld (ongeveer 1/3 van de diameter). De mondopening ligt tegen de voorlaatste winding aan, volledig buiten het vlak van deze laatste. Oppervlak meestal fijn gestreept, soms met zeer duidelijke ribben. Tot ongeveer 4 mm diameter. In stilstaand of zwak bewegend, meestal plantenrijk water. Verdraagt geen periodiek droogvallen.

6. *Hippeutis complanatus* (Linnaeus, 1758) vlakke schijfhoren

Cirkelvormige, glanzende en doorschijnende schelp met fijn gestreept oppervlak. Bovenzijde licht bol, onderkant vlak, met beide kanten ingezonken in het midden. Wijde navel, ongeveer 1/4 tot 1/5 van de diameter. Laatste winding met een kiel ongeveer in het midden. Tot ongeveer 5 mm diameter. In stilstaand en zwak stromend, meestal plantenrijk water. Eerder zeldzaam in ons land.

7. *Musculium lacustre* (Müller, 1774) moerashoornschaal

Schelp zeer dun en breekbaar, plat, afgerond trapeziumvormig en licht doorschijnend. Met een duidelijk kapje (bolletje) aan de top dat meestal goed zichtbaar is en karakteristiek is voor de soort. Tot 10 mm breed. In allerlei soorten stilstaande wateren. Verdraagt periodieke uitdroging.

8. *Physella acuta* (Draparnaud, 1805) puntige blaashoren

Linksgewonden schelp, eivormig, ongeveer 1,5 maal zo hoog als breed, met spitse top. De laatste omgang beslaat ongeveer 2/3 van de totale schelphoogte. Geen navel. Tot ongeveer 15 mm hoog. Meestal in groter, stilstaand water. Kan niet tegen droogvallen.

9. *Pisidium casertanum* (Poli, 1791) gewone erwtenmossel

Ovale schelp met brede en niet ver uitstekende top die duidelijk uit het midden staat en recht naar boven wijst. Erg variabel van vorm. Oppervlak onregelmatig en zwak gestreept. Vaak bedekt met een roestbruine (ijzeroxide) korst. Tot ongeveer 5 mm. In zowel alle soorten stilstaand als stromend, groot en klein water. Past zich zeer goed aan veranderingen in het leefmilieu aan en verdraagt periodieke uitdroging. Samen met *Pisidium subtruncatum* de meest algemene *Pisidium*-soort in ons land.

10. *Pisidium henslowanum* (Sheppard, 1823) kleine erwtenmossel

Ovale schelp met een scherpe top die ver uit het midden staat en scheef naar buiten wijst. Met een duidelijk scherp opstaand plooitje (ribbel) op de top. Oppervlak onregelmatig gestreept. Variabel van vorm. Tot ongeveer 4 mm. In allerlei klein en groot kalkhoudend water, met een voorkeur voor bewegend water. In ons land zeldzaam.

11. *Pisidium obtusale* (Lamarck, 1818) stompe erwtenmossel

Kleine kogelvormige schelp met een brede top die uit het midden staat en recht naar boven wijst. Meestal eerder onduidelijke ribben op het oppervlak. Tot ongeveer 3 mm. In plantenrijk, zuur en kalkarm stilstaand water. Zeldzaam in ons land.

12. *Pisidium subtruncatum* (Malm, 1855) scheve erwtenmossel

Scheef ovale schelp, aan één kant spits toelopend en aan de andere kant afgeplat. Top smal, ver uit het midden geplaatst en scheef naar buiten wijzend. Oppervlak zwak en onregelmatig gestreept. Variabel van vorm en sculptuur. Tot ongeveer 4 mm. In allerlei soorten water. Samen met *Pisidium casertanum* de meest algemene *Pisidium*-soort in ons land.

13. *Planorbis carinatus* (Müller, 1774) gekielde schijfhoren

Vrij platte, cirkelvormige schelp met glad en fijn gestreept oppervlak. Aan één zijde vrijwel vlak, aan de andere zijde licht ingezonken. Laatste winding veel breder dan de voorgaande, en met een scherpe kiel die ongeveer in midden ligt (bij jonge exemplaren is deze kiel vaak nog afwezig). Mondopening ovaal en spits toelopend aan het verste uiteinde. Tot 15 mm diameter. Vooral in stilstaand water met een rijke vegetatie. Verdraagt geen uitdroging.

14. *Radix balthica* (Linnaeus, 1758) ovale poelslak

Schaal met zeer grote laatste winding en korte top. Mondopening breed ovaal en met een wijde boog naar de basis afdalend. Zeer variabel van vorm. Tot ongeveer 25 mm hoog. In zeer uiteenlopend meestal stilstaand, plantenrijk water. Vaak op stenen. Kan geruime tijd buiten water leven, vooral op modderige plekken boven de waterlijn. Deze zeer algemene soort heeft een zeer groot aanpassingsvermogen en verdraagt vervuiling.

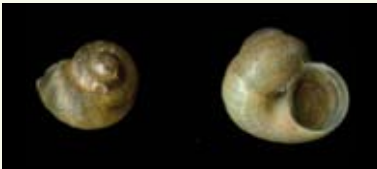
15. *Sphaerium corneum* (Linnaeus, 1758) gewone hoornschaal

Ovale en vrij bolle schelp. Jonge exemplaren zijn echter plat en trapeziumvormig. Top breed en niet ver uitstekend, ongeveer in het midden van de schelp. Onregelmatig zwak gestreept. Bruin tot okergeel, vaak met donkere concentrische banden. Tot ongeveer 12 mm. Zowel in allerlei stilstaand als stromend water. Verdraagt een hoge graad van organische vervuiling.

16. *Stagnicola palustris* (Müller, 1774) moeraspoelslak

Hoge, kegelvormige horen, ongeveer tweemaal zo hoog als breed. Hoogte van de mondopening meestal minder dan de helft van de schelphoogte. Variabel van vorm. Tot ongeveer 20 mm hoog. Meestal in stilstaand water met een rijke vegetatie. Kan geruime tijd buiten water leven, vooral op modderige plekken boven de waterlijn.

17. *Valvata piscinalis* (Müller, 1774) vijver pluimdrager

Sterk bol, kegelvormig hoorntje, ongeveer even breed als hoog (tot 6 mm), met een cirkelvormige mondopening en een nauwe navel. Bleekgeel tot groenige kleur. In stilstaand tot zwak stromend water met veel plantengroei. Eén van de meest algemene soorten zoetwatermollusken in ons land.

Referenties

- Adam W., 1947: Révision des mollusques de la Belgique. I. Mollusques terrestres et dulcicoles. Verhandelingen van het Kon. Natuurhistorisch museum van België, 106. Brussel. 298 p.
- Adam W., 1960: Faune de Belgique, Vol. I, Mollusques terrestres et dulcicoles. Institut Royal des Sciences naturelles de Belgique, Bruxelles. 402 p.
- Backeljau T., 2004: Rode lijst voor de landslakken in België. www.inbo.be/content/page.asp?pid=BEL_VLA_SOO_rodelijst
- Bank R.A., Bouchet P., Falkner G., Gittenberger E., Hausdorf B., von Proschwitz T., Ripken T.E.J., 2001: Check-list of the non-marine molluscan species-group taxa of the states of northern, atlantic and central Europe (CLECOM-I) – CLECOM-project. http://www.gnm.se/gnm/clecom/eng_clecom.asp
- De Bruyne R.H., Bank R.A., Adema J.P.H.M. & Perk F.A., 1994: Nederlandse naamlijst van de weekdieren (Mollusca) van Nederland en België. Backhuys Publishers, Leiden. 149 p.
- Gittenberger E. & Janssen A.W. (red.), 1998: De Nederlandse zoetwatermollusken. Recente en fossiele weekdieren uit zoet en brak water. – Nederlandse Fauna 2. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij en EIS-Nederland, Leiden. 288 p.
- Gloër P., 2002: Süßwassergastropoden Nord- und Mitteleuropas. Conchbooks, Hackenheim. 136 p.
- Gloër P. & Meier-Brook C., 1998: Süßwassermollusken. Ein Bestimmungsschlüssel für die Bundesrepublik Deutschland. Deutscher Jugendbund für Naturbeobachtung, Hamburg, 12. Erweiterte Auflage. 136 p.
- Severijns N., Wuyts J. & Celen F., 2006: De mollusken in het natuurgebied Wolvenberg in Berchem, Antwerpen. In: Nieuwborg H. en Rijvers T. (reds.): Antwerpse Koepel voor Natuurstudie (ANKONA). Jaarboek 2004-2005. Provincie Antwerpen. p. 61-67.

Tijdgenoot van Linneaus: de insectenwereld van Rösel von Rosenhof (1705-1759)

Fernand Schrevens (*)

Bron: 'Een wereld van schoonheid', catalogus bij de tentoonstelling 'Metamorphosis Naturalis'.

In het vorig ANTenne-nummer (2007/3) kon je reeds een bijdrage lezen van Fernand Schrevens over Comte de Buffon (1707 -1788), een andere tijdgenoot van Linneaus.

In de middeleeuwen werden de insecten beschouwd als schadelijke wezens en voorboden van de hel, die met alle mogelijke middelen bestreden moesten worden. Pas tijdens de renaissance, wanneer de natuur aan een nauwkeuriger studie werd onderworpen, werden ook de insecten objectiever bekeken. Niemand minder dan Albrecht Dürer was een pionier van de natuurgetrouwe en artistieke afbeelding van insecten.

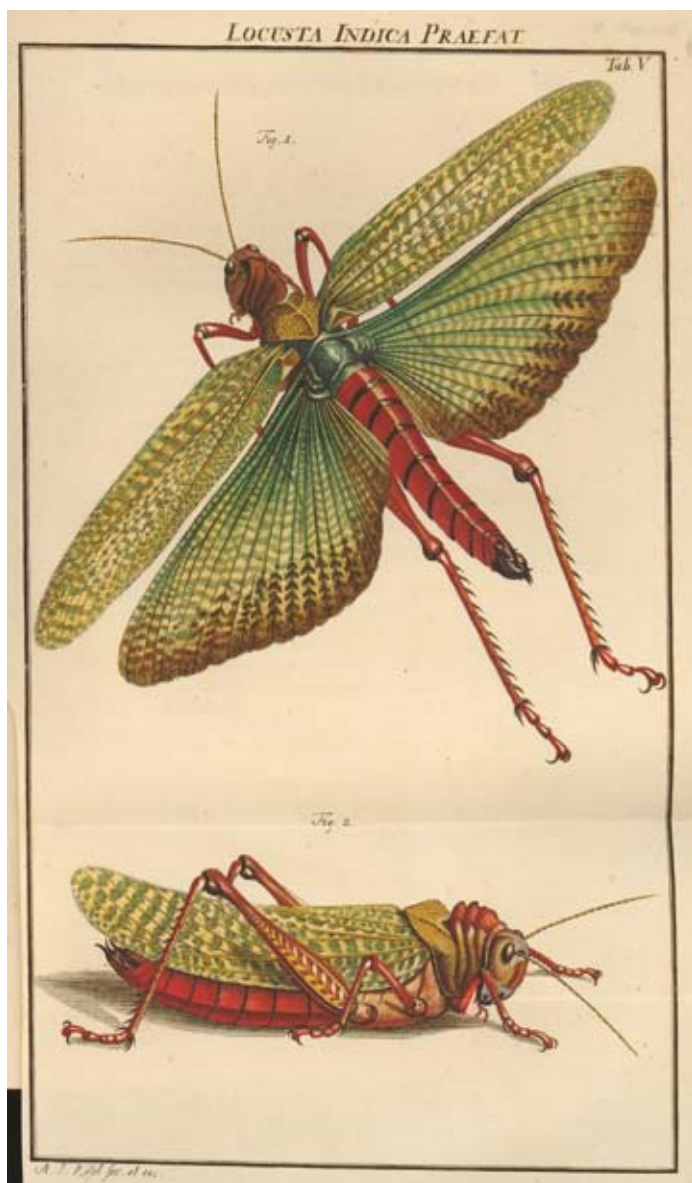

Foto: Illustratie van August Rösel von Rosenhof uit 'De natuurlijke historie der insecten' © KMDA

In 1705 werd August Rösel von Rosenhof geboren uit een adellijk Oostenrijks geslacht. In zijn jeugd kreeg hij een opleiding schilderkunst. Hij bezocht de Kunstacademie van Nürnberg, waar hij zich specialiseerde in het graveren en het miniatuurschilderen. Het leven van de insecten boeide hem al vroeg. Vooral nadat hij de insectenstudies van Maria Sibylla Merian had bewonderd, besloot hij zijn leven aan het onderzoek van deze dieren te wijden.

Rösel von Rosenhof wist de insectenillustratie tot een hoogtepunt van kleur en vorm op te voeren. Zijn werk heeft ongetwijfeld bijgedragen tot de ontdekking van de wereld van de insecten. De uitgaven van Rösel von Rosenhof kunnen de vergelijking met prachtige 19de-eeuwse werken glansrijk doorstaan. Geen enkel dierkundig werk werd in de 18de eeuw nauwkeuriger en levendiger geïllustreerd dan zijn 'Insecten-Belustigungen'. De titel van de Nederlandse vertaling luidt: 'De Natuurlijke Historie der Insecten, voorzien met naar 't leven getekende en gekleurde platen; met zeer nutte en fraaie aanmerkingen verrijkt door den Heer C.F.C. Kleemann'. Deze uitgave verscheen in Haarlem én Amsterdam, van 1764 tot 1768, respectievelijk bij Bohn en de Wit.

Omdat Rösel von Rosenhof zo vaardig was in het miniatuurschilderen, kreeg hij tal van opdrachten voor het portretteren van vorsten en andere personaliteiten. Zijn vrienden-kunstenaars waren weinig enthousiast toen hij hen meldde zich met de studie van de insecten te willen bezighouden. In Nürnberg vroeg men zich zelfs af hoe iemand zich kon inlaten met zulke verwerpelijke schepselen, 'die nooit door de Schepper werden geschapen, maar wellicht door de duivel zelf.' Rösel's zelfvertrouwen en doorzettingsvermogen werden uiteindelijk beloond. In 1740 verscheen het eerste nummer van zijn 'Insecten-Belustigungen', dat hij aanvankelijk in maandelijkse afleveringen uitgaf. Het eerste nummer bevatte slechts één gekleurde plaat, een illustratie van de rouwmantel (*Nymphalis antiopa*), aangevuld met aanwijzingen voor de kweek van deze vlindersoort. Het werk werd enthousiast onthaald. De afleveringen werden gebundeld in volumes. In 1759, het jaar van zijn

(*) Gedurende 33 jaar was Fernand Schrevens als bibliothecaris-archivaris verbonden aan de Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde van Antwerpen (KMDA). Voor de KMDA verzorgde hij het beheer van de bibliotheek, de historische waardevolle collectie boeken, het archief en de kunstcollecties. Hij publiceerde diverse tentoonstellingscatalogi en schreef publicaties over het culturele en wetenschappelijke patrimonium van de KMDA.

DE ACTIVITEITENKALENDER

oktober - december 2007

Activiteiten mbt natuurstudie in de provincie Antwerpen

Wandelingen, inventarisaties en bijeenkomsten

november

Zaterdag 10 november

VMPA-afdeling Antwerpen Centrum

Wandeling met als thema 'Met woorden het park in'. Samenkomst om 14u00 in het Nachtegalepark te Wilrijk aan de parking Den Brandt (Beukenlaan). Meer info: Thérèse Verschueren, tel. 03 288 82 72.

KAMK: Koninklijke Antwerpse Mycologische Kring

Excursie in het Groot Schietveld in Brecht. Samenkomst om 9u45 op de parking van de bibliotheek te Wuustwezel. Meer info: Arlette Lemouche, tel. 03 651 58 65.

KSGA: Koninklijk Sterrenkundig Genootschap van Antwerpen

Waarneming in Kalmthout / Brasschaat met computergestuurde telescoop. Samenkomst om 20u30 aan Antverpiagebouw, lokaal 3de verdieping, Sint-Antoniuslei 95-97 te Brasschaat. Meer info: Ferdinand Delatin, tel. 03 664 28 93, e-mail: ferre_delatin@hotmail.com

Natuurpunt afdeling Oude Spoorweg

Vogeltocht op Anderstad en AWW. Samenkomst om 8u30 aan de parking De Mol, Aarschotsebaan te Lier. Meer info: Dirk Costrop, tel. 015 31 93 75.

Zondag 11 november

BVC: Belgische Vereniging voor Conchyliologie

Voordracht over de naamgeving van 'Strombus marginatus succinctus' door Gijs Kronenberg. Samenkomst om 9u30 in het lokaal van de BVC (Sportal Schijnpoort, Schijnpoortweg 55-57, 2060 Antwerpen bij het Sportpaleis). Meer informatie: Nathal Severijns, tel. 03 458 27 82, e-mail: n.severijns@scarlet.be

VMPA-afdeling Brecht

Wandeling in De Hoofswaer (kleiputtengebied). Samenkomst om 14u00 aan de Cuvéehoeve, hoek Vaardijk - Boudewijnstraat, Brecht. Meer info: René Stribos, tel. 03 313 91 21

Natuurpunt afdeling 'Mechels Rivierengebied'

Themawandeling 'Historiek van het Landschap' in Mechels Broek. Samenkomst om 14u00 aan het bezoekerscentrum, Muizenhoekstraat 7, Muizen-Mechelen. Meer info: Tom Cammaer, tel. 015 43 61 09, e-mail: bc.mechelsrivierengebied@natuurpunt.be

Maandag 12 november

Natuurpunt afdeling Dubbelloof

Wandeling Belse Pad. Samenkomst om 9u30, 't Voske. Meer info: Jos De Groot, tel. 014 54 51 53.

Donderdag 15 november

Natuurvereniging 'Den Bunt'

Natuurwandeling in Frans Segersreservaat in Turnhout. Samenkomst om 13u00 op de pechstrook Gierlesteenweg net voor de brug over de autostrade tegenover Philips fabrieken. Inschrijving verplicht. Meer info: Bob Doeverspeck, tel. 014 47 21 10.

Weekend van 17 en 18 november

Dag van de natuur (www.natuurpunt.be)

Zaterdag 17 november

KAMK: Koninklijke Antwerpse Mycologische Kring

Excursie in Zoersel. Samenkomst om 9u45 aan de kerk van Zoersel. Meer info: Karel Van de Put, tel. 03 366 37 26.

Zondag 18 november

VMPA-afdeling Antwerpen Centrum

Op zoek naar de witte tornado's in de natuur. Samenkomst om 10u00 in het Rivierenhof (kasteel), te Deurne. Meer info: Karen De Veth, tel. 03 290 35 90, GSM 0497 47 03 99.

Mycoflora, paddenstoelenwerkgroep van Natuurpunt Dubbelloof

Determinatiewandeling 'paddenstoelen' in Driehoeksbos Oelegem-Schilde. Samenkomst om 9u00 aan parking Regenbooghoeve. Meer info: Anja Wijns, tel. 014 75 02 15 of GSM 0496 72 48 11.

Zaterdag 24 november

VMPA-afdeling 'De gael' Mol-Balen

Uilentocht. Samenkomst om 19u00 aan Prinsenspark te Retie. Meer info: Sja en Fons, tel. 014 31 22 78.

Natuurpunt afdeling Noorderkempem

Diavoordracht 'Inheemse planten & dieren' door Rolf De Kam. Samenkomst om 22u00 in NEC 'De Vroente', Putsesteenweg, Kalmthout. Meer info: Joris Pinseel, tel. 03 667 57 97.

ANKONA themagroep 'mossen' (planten)

Vergadering telkens op de eerste woensdag van de maand (niet in juli / augustus) over de determinatie van mossen en korstmossen in de Bioruimte van de Universiteit Antwerpen (Campus Groenenborger), Groenenborgerlaan 171 te 2020 Antwerpen. Aanvang om 19u30 (tot 22u00). Voor meer informatie: Dirk De Beer, tel. 03 259 12 36, e-mail: dirk.debeer@pih.provant.be of website: www.ankona.be

BVC: Belgische Vereniging voor Conchyliologie

De maandelijkse vergaderingen met voordrachten i.v.m. schelpen, uitwisselen van schelpen en uitgebreide bibliotheek, gaan door elke tweede zondagvoormiddag van de maand, vanaf 9u30 (lokaal: Sportal Schijnpoort, Schijnpoortweg 55-57, 2060 Antwerpen bij het 'Sportpaleis'). Voor meer informatie kan je terecht bij Nathal Severijns, tel. 03 458 27 82, e-mail: n.severijns@scarlet.be of op de website, www.bvc-gloriamaris.be

BVP: Belgische Vereniging voor Paleontologie

De Belgische Vereniging voor Paleontologie houdt zich

bezig met de studie van fossielen en van de geschiedenis van het leven. In Antwerpen worden er lezingencycli gehouden in de Bioruimte van de Universiteit Antwerpen (Campus Groenenborger), Groenenborgerlaan 171 te 2020 Antwerpen op de eerste donderdag van de maand om 20u15.

Flo.Wer: Floristische Werkgroepen

Voor meer info zie website: www.plantenwerkgroepen.be

FON: Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud

Voor planten- en vegetatieonderzoek kan je terecht bij Erik Molenaar, tel. 03 218 59 69 of de FON-O-FOON: GSM 0474 82 04 71, fon@natuurpunt.be. De kalender kan je raadplegen op de website <http://users.skynet.be/fon> of www.natuurpunt.be/fon. Een wandeling kan geannuleerd worden omwille van het slechte weer.

Voor de werkgroep 'mossen en lichenen' (Natuurpunt) kan je de verantwoordelijken contacteren: Juul Slembrouck, tel. 03 321 32 75 of Chris Janssens, GSM 0476 48 22 30.

Hyla-werkgroep - afdeling Beneden-Nete

www.hylawerkgroep.be

JNM: Jeugdbond voor Natuur en Milieu

JNM is een vereniging voor en door jongeren tussen 8 en 25 jaar die zich interesseren in natuur en milieu. Provinciale coördinator is Leen Jansen, Berkelheide 24, 2290 Vorselaar, tel. 014 51 52 21, e-mail: leen@jnm.be; website: www.jnm.be

KAMK: Koninklijke Antwerpse Mycologische Kring

De educatieve avonden van KAMK gaan door op dinsdagavond in de Bioruimte van de Universiteit Antwerpen (Campus Groenenborger), Groenenborgerlaan 171 te 2020 Antwerpen; aanvang telkens om 20u00, tenzij anders vermeld. Voor meer informatie kan je terecht op de website, www.kamk.be. Bijeenkomst voor de excursies telkens om 9u45 tenzij het anders is vermeld. Wanneer je wenst aan te sluiten bij een excursie die reeds vertrokken is, bel dan even naar de Funfoon: GSM 0496 06 61 08.

DE ACTIVITEITENKALENDER

oktober - december 2007

Zondag 25 november

Natuurpunt afdeling 'Mechels Rivierengebied'

Themawandeling 'water' langs de Oude Dijlearm. Samenkomst om 14u00 aan Spaanse Hoeve, einde Hoge Weg, Battel. Meer info: Tom Cammaer, tel. 015 43 61 09, e-mail: bc.mechelsrivierengebied@natuurpunt.be

Maandag 26 november

Poelenwerkgroep van Natuurpunt

Bespreking wateranalyses. Samenkomst om 19u30 aan de Pastorie St. Jozef Olen, Lichtaartseweg 200. Meer info: Eric Stoffelen, e-mail: ericstoffelen@skynet.be

december

Zaterdag 1 december

KSGA: Koninklijk Sterrenkundig Genootschap van Antwerpen

Voordracht door de heer Coupé over ruimtevaart. Samenkomst om 20u00 aan Antverpiagebouw, lokaal 3de verdieping, Sint-Antoniuslei 95-97 te Brasschaat. Gelieve uw deelname te melden voor 24 november. Meer info: Ferdinand Delatin, tel. 03 664 28 93, e-mail: ferre_delatin@hotmail.com

Zondag 2 december

Natuurpunt afdeling Mechels Rivierengebied

Winterwandeling Den Battelaer. Samenkomst om 14u00 aan de parking van het voetbalplein, Baroniestraat, Mechelen (Battel). Meer info: Ann Pinceel, tel. 015 43 61 09, e-mail: bc.mechelsrivierengebied@natuurpunt.be

Vrijdag 7 december

VVE: Vlaamse Vereniging voor Entomologie

Voordracht 'Effecten van de klimaatsverandering op de natuur in het algemeen en insecten in het bijzonder' door Luc De Bruyn. Samenkomst om 20u00, Groenenborgercampus, Bioruimte, Groenenborgerlaan 171, 2020 Antwerpen. Meer info: www.phegea.org

Zaterdag 8 december

KSGA: Koninklijk Sterrenkundig Genootschap van Antwerpen

Waarneming in Kalmthout / Brasschaat met computergestuurde telescoop. Samenkomst om 20u30 aan Antverpiagebouw, lokaal 3de verdieping, Sint-Antoniuslei 95-97 te Brasschaat. Meer info: Ferdinand Delatin, tel. 03 664 28 93, e-mail: ferre_delatin@hotmail.com

Zondag 9 december

BVC: Belgische Vereniging voor Conchyliologie

Fotoreportage over schelpen door Peter Ackermans. Samenkomst om 9u30 in het lokaal van de BVC (Sporthal Schijnpoort, Schijnpoortweg 55-57, 2060 Antwerpen bij het 'Sportpaleis'). Meer info: Nathal Severijns, tel. 03 458 27 82, e-mail: n.severijns@scarlet.be

Maandag 10 december

Natuurpunt afdeling Dubbelloof

Wandeling Veerle (Varendonk). Samenkomst om 9u15, aan taverne 't Laak, Grote Steenweg 12. Meer info: Jos De Groot, tel. 014 54 51 53.

Zondag 16 december

Mycoflora, paddenstoelenwerkgroep van Natuurpunt Dubbelloof
Determinatiewandeling 'paddenstoelen' in provinciaal domein Averegten, Heist op den Berg. Samenkomst om 9u00 aan parking Boshuis. Meer info: Anja Wijns, tel. 014 75 02 15 of GSM 0496 72 48 11.

Natuurpunt afdeling 'Mechels Rivierengebied'

Winterwandeling Biezenweiden in Broek De Nayer. Samenkomst om 14u00 ingang Biezenweiden; Stuyvenbergbaan, Heidonk - Willebroek. Meer info: Tom Cammaer, tel. 015 43 61 09, e-mail: bc.mechelsrivierengebied@natuurpunt.be

Donderdag 20 december

Graafboswandeling in Merksplas. Samenkomst om 12u30 op de parking van supermarkt Aldi, aan de Nieuwe kaai in Turnhout. Meer info: Bob Doevenspeck, tel. 014 47 21 10.

Zaterdag 22 december

Natuurpunt afdeling Noorderkempen

Vennenwandeling in de Kalmthoutse Heide. Samenkomst om 9u00 aan de parking Zuid Verbindingsstraat, Kalmthout. Meer info: Herman Jacobs, tel. 03 677 35 98, e-mail: hejacobs@skynet.be

Vrijdag 28 december

VMPPA-afdeling 'De gage' Mol-Balen

Dagwandeling. Samenkomst om 10u00 aan de Kerk van Sluis. Meer info: Gabby en Leo, tel. 014 32 11 34.

Zondag 30 december

Natuurpunt afdeling 'Mechels Rivierengebied'

Voormiddagexcursie 'Vogels kijken op de Mechelse plassen'. Samenkomst om 9u00 aan NMBS-parking, Hanswijkvaart, Mechelen. Meer info: Tom Cammaer, tel. 015 43 61 09, e-mail: bc.mechelsrivierengebied@natuurpunt.be

KAMK-Cortinariuswerkgroep:

Samenkomst om 9u30 op zondag 28 oktober en zondag 11 november. Indien u wil deelnemen, contacteer: André de Haan, tel. 03 666 91 34 of Jos Volders, tel. 014 54 91 44.

KAVE: Koninklijke Antwerpse Vereniging voor Entomologie

De leden van de KAVE en belangstellenden komen elke zondagvoormiddag vanaf 10u00 bijeen op de nieuwe locatie in de Steenstraat 75, 2180 Ekeren. In juli en augustus 2007 enkel bijeenkomst in het lokaal op de 2de en 4de zondag van de maand. Voor meer informatie: Victor Naveau, tel. 03 236 07 65.

KAGM: Koninklijk Antwerps Genootschap voor Micrografie

De werkavonden van het KAGM worden elke maandagavond vanaf 20u00 gehouden in de Bioruimte van de Universiteit Antwerpen (Campus Groenenborger), Groenenborgerlaan 171 te 2020 Antwerpen. Je kunt er leren werken met de microscoop en bij de micropreparaten die je zelf maakt, krijg je tekst en uitleg. Meer informatie en het programma vind je op www.microscopie.be of bij Herman Snoeck, tel. 03 237 99 52, e-mail: kagm@microscopie.be of herman.snoeck@antwerpen.be

KSGA: Koninklijk Sterrenkundig Genootschap van Antwerpen

Activiteiten en cursusdagen gaan steeds door op vrijdag om 20u30 in het Antverpiagebouw, lokaal 3de verdieping, Sint-Antoniuslei 95-97 te Brasschaat. Info: tel. 03 664 28 93. Voorzitter Ferdinand Delatin, e-mail: ferre_delatin@hotmail.com

MKA: Mineralogische Kring Antwerpen

Informatie omtrent MKA-activiteiten is te verkrijgen via Hugo Bender, secretariaat@minerant.org, tel. 03 440 89 87 of www.minerant.org. Vergaderingen en voordrachten hebben plaats in Antwerpen en in 's Gravenwezel. De werkgroep edelsteenkunde komt bijeen in het lokaal 'Op Sinjoorke', Eric Sasselaan 5 te Antwerpen, op de tweede zaterdag van de maand van 9u30 tot 12u00.

Natuur 2000 - werkgroep Fort Oelegem

Meer info: Joeri Orts, tel. 03 231 26 04, website: www.natuur2000.be

Natuurpunt plantenwerkgroep Klein-Brabant

Voor informatie van de werkgroep kan je terecht bij Ronny Segers, GSM 0477 55 66 38, e-mail: r.segers@scarlet.be

DE ACTIVITEITENKALENDER

oktober - december 2007

Cursussen

A. Cursussen Natuurpunt Educatie

Cursus: Paddenstoelen voor beginners (Brasschaat)

Enkele theoretische lessen laten toe kennis te maken met de algemene mycologische begrippen, de indeling van het Zwammenrijk, de ecologische aspecten van zwammen, actuele literatuur rond zwammen en giftigheid en eetbaarheid van paddenstoelen. Tijdens de excursie(s) ligt het accent niet enkel en alleen op het opsporen van de juiste paddenstoelennaam, maar ook en vooral op het herkennen van grotere groepen.

Natuurpunt Educatie i.s.m. vzw 't Dakhuus

Theorie: 24/10 van 19u30 tot 22u30

Plaats: Vormingscentrum 't Dakhuus, Bredabaan 696, Brasschaat

Praktijk: 27/10 van 9u00 tot 12u00 en 7/11 van 19u00 tot 22u00 (kookles)

Inschrijven: Vormingscentrum 't Dakhuus, tel. 03 633 16 96, e-mail: info@dakhuus.org

Cursus: Zaden en vruchten (Aartselaar)

Natuurpunt Aartselaar (afdeling in oprichting) i.s.m. Natuurpunt Educatie

Theorie: 23/10 van 19u30 tot 22u30

Plaats: Parochiaal Centrum Wolffaertshof, B. Van Ertbornstraat 7, Aartselaar

Praktijk: 10/11 en 17/11 van 9u00 tot 12u00

Prijs: 12 euro/leden en 15 euro/niet-leden

Inschrijven: Ria Thys, tel. 03 289 73 66, e-mail: ria.thys@telenet.be

Lesgever: Hans Vermeulen, tel. 014 47 29 55,

e-mail: educatie@natuurpunt.be

Cursus: Roofvogels (Zoersel)

Natuurpunt Educatie i.s.m. Natuurpunt Voorkampen

Theorie: 29/11 en 13/12 van 19u30 tot 22u30

Plaats: CC Het Zonneputteke, Zonneputteke 1B, Zoersel

Praktijk: 16/12 (hele dag)

Inschrijven: Frank Reusens, tel. 03 384 01 83,

e-mail: frankreusens@yahoo.co.uk

Cursus: Van aalscholvers tot zwanen (Boom)

Natuurpunt Educatie i.s.m. Natuurpunt Rupelstreek

Theorie: 12/12, 9/1 en 30/1/2008

Plaats: Provinciaal Recreatiecentrum De Schorre, Schommelei 1, Boom

Praktijk: 15/12, 19/1, 16/2, 15/3, 3/5 en 31/5/2008

Inschrijven: Erik De Keersmaecker, tel. 03 887 13 72,

e-mail: erik.dk@skynet.be

Cursus: Insecten in de tuin (Tongerlo)

Natuurpunt Educatie i.s.m. Natuurpunt Dubbelloof

Theorie: 8/11 en 15/11 van 19u30 tot 22u30

Plaats: Gemeenschapslokaal, Kerkplein 1, Tongerlo

Inschrijven: Marc Niclot, tel. 014 54 05 74,

e-mail: marc.niclot@pandora.be

Cursus : Uilen (Lichtaart-Kasterlee)

Natuurpunt Kasterlee i.s.m. Natuurpunt Educatie

Theorie: 21/11, 5/12 en 12/12 van 19u30 tot 22u30

Plaats: Ontmoetingscentrum van Lichtaart, Schoolstraat 4, Lichtaart

Praktijk: in 2008

Prijs: 12 euro/leden en 18 euro/niet-leden

Inschrijven: Natuurpunt Kasterlee, tel. 014 85 11 25,

e-mail: natuur.kasterlee@telenet.be

Lesgevers: Koen Leysen en Joeri Cortens, tel. 014 47 29 55,

e-mail: educatie@natuurpunt.be

Cursus Landschapsgids

Natuurpunt Educatie i.s.m. Natuurpunt De Wulp

Natuurpunt De Wulp en het Bezoekerscentrum Landschap De Liereman organiseren in samenwerking met Natuurpunt Educatie een cursus Landschapsgids heel specifiek over het Landschap De Liereman.

Het is een intensieve cursus met maar liefst een 30-tal lessen, waarvan een kleine helft theorie. Wie geslaagd is in het cursustraject, kan zich achteraf "Lieremangids" noemen. Alle lessen en excursies worden gegeven door leden van het Beheersteam Landschap De Liereman, medewerkers van Natuurpunt Educatie en van het VIOE (Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed).

De cursus start op zaterdag 24 november 2007. Elke sessie duurt 3 uur en begint om 9u00 en eindigt stipt om 12u00.

Inschrijven : In het Bezoekerscentrum Landschap De Liereman, tel. 014 42 99 66 ('s namiddags), e-mail: bc.deliereman@natuurpunt.be. Na telefonische aanmelding wordt de inschrijving definitief door storting van 10,00 euro op rekeningnummer 403-00473341-78 van Natuurpunt-afdeling De Wulp te Oud-Turnhout onder vermelding van "Cursus Landschapsgids".

Meer info: e-mail: tineke.thijs@natuurpunt.be

De insectendeterminatie-avonden van Natuurpunt Educatie

Deze avonden zijn bedoeld om kennis te maken met het determineren van insecten die in het veld niet of zeer moeilijk te determineren zijn. Tijdens de verschillende sessies, die afzonderlijk te bezoeken zijn, zijn er stereomicroscopen en determinersleutels voor de voornaamste ongewervelden aanwezig. Je kan dan aan de slag gaan met de ongewervelden die je zelf meebrengt of aan lopende

Natuurpunt afdeling Dubbelloof (Westerlo)

Voor algemene informatie kan je terecht bij Danny Mattheeussen, tel. 014 23 45 25, www.dubbelloof.be.

Thalictrum is de plantenwerkgroep van Dubbelloof, Louis Schellens, tel. 014 54 90 16. Voor de werkgroep Mycoflora kan je terecht bij Anja Wijns, tel. 015 25 21 06. Determinatiewandelingen hebben zondagvoormiddag plaats tussen 9u00 en 12u00.

Natuurpunt afdeling Mechels Rivierengebied

Voor informatie of om een activiteitenkalender aan te vragen kan je terecht in het bezoekerscentrum, Muizenhoekstraat 7 in Muizen-Mechelen elke donderdag en zondag van 13u30 tot 17u30. Tijdens de schoolvakanties ook op zaterdagmiddag, tel. 015 43 61 09 of www.natuurpunt.be/mechelsrivierengebied

Natuurpunt afdeling Oude Spoorweg (Kontich-Duffel)

Voor algemene info kan je terecht bij: Luc Giglot, tel. 03 289 89 14 of Dirk Costrop, e-mail: dirk.costrop@telenet.be; website: www.natuurpunt.be/oudespoorweg

Natuurpunt afdeling Kievit

Meer info: Paul Prinsen, tel. 014 43 73 63.

Natuurpunt afdeling Voorkampen

Meer info: Richard Vergaelen, tel. 014 72 51 42, www.natuurpuntvoorkampen.net

Natuurpunt afdeling Grote Nete

Meer info: Lon Lommaert, tel. 014 54 17 38, www.natuurpunt.be/grotenete

Natuurpunt afdeling Noorderkempem

Meer info: www.noorderkempem.be

Natuurvereniging 'Den Bunt' vzw

Wij organiseren natuurwandelingen, daguitstappen... en richten zelf cursussen in. Wij houden het bezoekerscentrum Boshuis open elke zondagnamiddag. Contactadres: Boerentangsedreef 30, 2480 Dessel, tel. 014 37 77 24, e-mail: vancraenendonckpieter@versateladsl.be

Poelenwerkgroep van Natuurpunt

De poelenwerkgroep of ook werkgroep 'Waterleven' van Natuurpunt genoemd, wil de diversiteit in en om poelen bestuderen. Het werkingsgebied is de regio Kleine en Grote Nete tussen Herentals, Geel en Lier. De poelenwerkgroep is actief op het gebied van natuurstudie, -educatie en natuurbehoud en heeft onderdak bij Natuurpunt Nete en Aa te Olen. Meer info: Eric Stoffelen, e-mail: ericstoffelen@skynet.be of bij Jeannine Simonis, tel. 014 59 31 65.

VMPA vzw: Vereniging voor Milieueducatie Provincie Antwerpen

De vereniging organiseert jaarlijks, in meer dan 100 wandelgebieden van de provincie Antwerpen, ruim 300 gratis wandelingen. De wandelkalender kan worden gedownload op www.vmpa.be. De wandelkalender kan ook gratis besteld worden door een aan zichzelf geadresseerde en voldoende gefrankeerde omslag te zenden naar het VMPA-secretariaat, Thaliastraat 68, 2660 Berchem, met vermelding 'Wandelkalender 2008'.

DE ACTIVITEITENKALENDER

oktober - december 2007

inventarisaties/projecten helpen determineren.

Theorie+praktijk: 15/11 en 21/12 van 19u00 tot 22u00

Plaats: secretariaat Natuurpunt Educatie, Graatakker 11, Turnhout

Prijs: gratis

Inschrijven: niet nodig, mogelijk om losse avonden te volgen

Info en lesgever: Nobby Thys, tel. 014 47 29 55,

e-mail: nobby.thys@natuurpunt.be

B. Cursussen CVN

Voor meer informatie betreffende deze CVN-cursussen kan je terecht op het CVN-secretariaat, Meir 44a, 2000 Antwerpen, tel. 03 226 02 91, fax. 03 233 59 97 en e-mail: info@c-v-n.be; website: www.c-v-n.be

Cursus: Natuurgids (Antwerpen en Hove)

Plaats: Zoo Antwerpen, Lokaal Educatieve Dienst, Zoo Antwerpen, Koningin Astridplein 26, 2018 Antwerpen

In samenwerking met Zoo Antwerpen en VMPA Antwerpen Centrum

Activiteiten: 30 activiteiten waarvan 15 excursies

Woensdagvoormiddag van 9u00 tot 12u00 voor de binnenlessen en van 9u30 tot 12u30 voor de excursies

Vanaf 10 oktober 2007 tot en met 18 juni 2008

Info: CVN, tel. 03 226 02 91, info@c-v-n.be

Plaats: Hove, GC De Markgraaf, Kapelstraat 8, 2540 Hove

In samenwerking met WWF afdeling Hedera in Hove

Activiteiten: 30 activiteiten waarvan 15 excursies

Donderdagavond van 19u30 tot 22u30 en zaterdagvoormiddag van 9u tot 12u

Vanaf 11 oktober 2007 tot en met 19 juni 2008

Info: CVN, tel. 03 226 02 91, info@c-v-n.be, Walter Suys, tel. 03 457 52 13, waltersuys.natuur@belgacom.net

Plaats: EHA! Ecohuis Antwerpen

In samenwerking met het EHA! Ecohuis Antwerpen en VMPA Antwerpen Centrum

Activiteiten: 30 activiteiten waarvan 15 excursies

Dinsdagavond van 19u tot 22u en zaterdagvoormiddag van 9u30 tot 12u30

Vanaf 16 oktober 2007 tot en met 10 juni 2008

Info: CVN, tel. 03 226 02 91, info@c-v-n.be, Frans Druyts,

frans.druyts@pandora.be, Thérèse Verschueren, th.verschueren@pandora.be

C. Natuureducatiecentrum (NEC) 'De Vroente'

Natuuractiviteiten voor senioren en voor mensen met een mentale en/of fysieke handicap

Sinds enige tijd organiseert het NEC 'De Vroente' in Kalmthout natuuractiviteiten voor senioren en ook voor mensen met een mentale en/of fysieke handicap.

Deze natuurbelevingsprogramma's bieden deelnemers de mogelijkheid zelf aan de slag te gaan en de natuur te beleven (aandacht voor zintuiglijke ervaringen) op een creatieve manier (ateliers). Voor de groepen die niet mobiel zijn, wordt een binnenprogramma voorzien. Uiteraard kan ook, afhankelijk van de deelnemers, een combinatie gemaakt worden van een buiten- en binnenactiviteit.

Het centrum beschikt over 2 rolstoelen voor minder mobiele personen (speciaal aangepast aan het losse zand op de heide).

Voor meer info:

Sofie Regniers, natuureducator, e-mail: sofie.regniers@lne.vlaanderen.be, Natuureducatiecentrum 'De Vroente', Putsesteenweg 129, 2920 Kalmthout, tel. 03 620 18 34. Website: (algemeen) <http://www.devroente.be>, (voor gehandicapten) <http://www.devroente.be/devroente/andersvaliden.html>, (voor senioren) <http://www.devroente.be/devroente/senioren.htm>

Tentoonstellingen

Er zijn tal van activiteiten gepland rond 300 jaar Linnaeus in het Arboretum van Kalmthout (Heuvel 2, 2920 Kalmthout, tel. 03 666 67 41). Voor het volledige programma van Linnaeus 2007 kan je terecht op de website: www.arboretumkalmthout.be

Uitleenbare tentoonstellingen:

Fototentoonstelling 'Biodiversiteit in de provincie Antwerpen - Countdown 2010'

Meer info: www.ankona.be of tel. 03 259 12 75 of e-mail: ankona@pih.provant.be

Minitentoonstelling: Exoten

Uitheimse soorten zijn vandaag alomtegenwoordig in onze omgeving. De tentoonstelling belicht een aantal opmerkelijke exoten en hun invloed op de inheemse natuur. Heb je al eens van het veelkleurig Aziatisch lieveheersbeestje gehoord? Of van de grote watermavel? De tekstpanelen zijn ontleend aan Natuurpunt Educatie, Lotte Struyf, tel. 014 47 29 55, e-mail: Lotte.struyf@natuurpunt.be

Opendeurdagen en andere evenementen

Vroentedag op 25 november (10u00- 17u00)

De Vroentedag is een verwendag, althans voor wie op die dag De Vroente bezoekt.

Je kan ook deelnemen aan onze grote winterslaap-quiz. Voor alle deelnemers aan de ateliers voorzien we leuke prijzen.

Prijs: gratis toegang!

Voor meer info:

Sofie Regniers, natuureducator, e-mail: devroente@lne.vlaanderen.be

Natuureducatiecentrum 'De Vroente', Putsesteenweg 129, 2920 Kalmthout, tel. 03 620 18 30. Website: (algemeen) <http://www.devroente.be>

VMPA-afdeling Kalmthout/Essex

Chris Vander Sypt, p/a Kapellensteenweg 20, 2920 Kalmthout, tel. 03 666 48 03, e-mail: chrisvandersypt@skynet.be. Natuurwandelingen op maat in de Kalmthoutse Heide kan onder leiding van een natuurgids van VMPA- afdeling Kalmthout/Essex. Plaats, datum en vertrekur bepaal je zelf. Reservatie minstens 10 dagen vooraf. Wandelingen duren ongeveer 2 à 3 uur, tenzij anders overeengekomen. Maximum 25 personen per groep.

VMPA-afdeling Schilde

Schildehof: Karl Hellemans, tel. 03 383 26 58; Dodoenstuin en bloemen- en insectentuin: Walter Mous, tel. 03 384 03 16; 's Gravenwezel: Frans Van Bavel, tel. 03 658 84 33.

VMPA-afdeling Malle

Ronny van Soens, tel. 03 385 94 63.

VVE: Vlaamse Vereniging voor Entomologie

De VVE vergaderingen hebben plaats in de Bioruimte van de UA (campus Groenenborger) op de 1ste vrijdag van elke maand van 20u00 tot 22u00. Contact: Guido De Prins, Markiezenhof 32, 2170 Antwerpen (Merksem), tel. 03 289 73 94 of 0485 56 87 81, guido.deprins@telenet.be; website: www.phegea.org

VWBL: De Vlaamse Werkgroep Bryologie en Lichenologie

Deze werkgroep richt verscheidene mossenwandelingen in. Voor meer informatie over de wandelingen kan je terecht bij Dirk De Beer, tel. 03 259 12 36, e-mail: dirk.debeer@pih.provant.be. Lichenen-excursies worden georganiseerd door Natuurpunt in samenwerking met de VWBL. Informatie over deze excursies kan je bekomen bij Dries Van den Broeck, Kerkstraat 65 te 2850 Boom, tel. 03 888 92 45 of 0472 57 04 28 of e-mail: dries.vandenbroeck@telenet.be

QUEST: Vereniging voor amateurpaleontologen

Maandelijks bijeenkomsten (elk algemene fossielen) gaan door elke tweede vrijdagavond van de maand vanaf 19u00 in het lokaal 110, Fort 2 in Wommelgem. Meer informatie vindt u op de website www.paleo-quest.be

(Voor een up-to-date overzicht van alle mogelijke natuur- en milieueducatieve activiteiten in Vlaanderen kan je o.a. terecht op de website: nme.milieuinfo.be waar alle info gecentraliseerd wordt bijgehouden.)

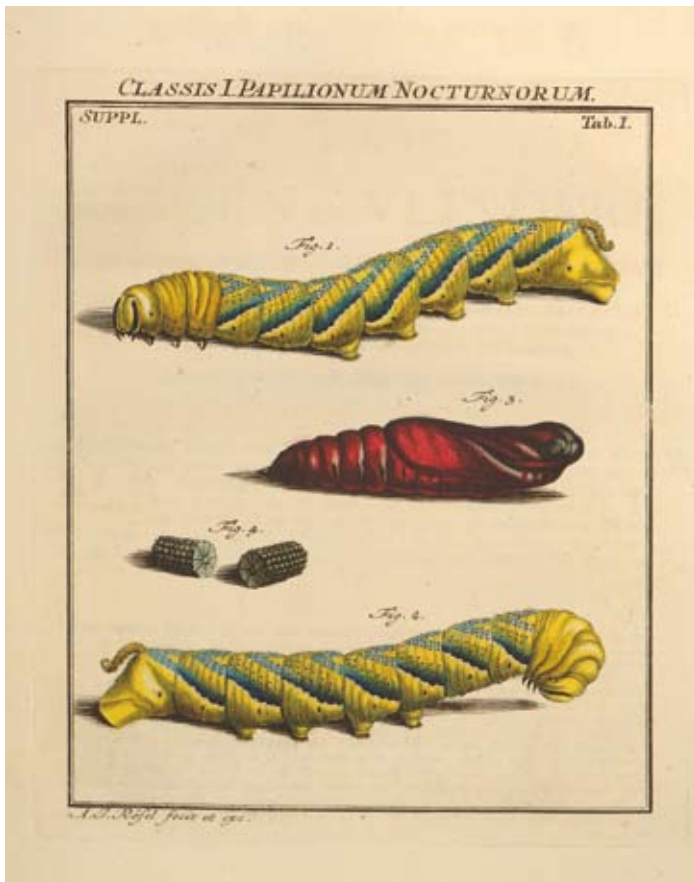

Foto: Illustratie van August Rösel von Rosenhof uit 'De natuurlijke historie der insecten'
© KMDA

overlijden, verscheen het onvolledige vierde deel. Het geheel telt 356 kopergravures, die Rösel zelf tekende en in koper sneed. Na zijn dood zette zijn schoonzoon Christian Friedrich Kleemann het werk verder. In 1761 publiceerde hij een volledig vierde deel. Latere uitgaven werden voorzien van supplementen, die vaak als het vijfde deel worden beschouwd. In deze drukken zou Kleemann reeds de nomenclatuur van Linnaeus opnemen.

Enkele weken voor zijn dood, op 16 februari 1759, werd Rösel von Rosenhof verkozen tot lid van het bloeiende Hoogduitse Genootschap, een bewijs voor de achting die hij genoot. Hij wordt terecht beschouwd als de wegbereider van de moderne entomologie. Een groot deel van zijn werk was een nuttige bron van informatie voor Linnaeus. Nochtans hadden ook heel wat van zijn voorgangers verdienstelijk werk geleverd. Zo haalde Rösel op zijn beurt de inspiratie bij grote namen als Merian, Aldrovandus en Jonston; maar ook aan minder bekende namen als Jan Goedaert was hij schatplichtig.

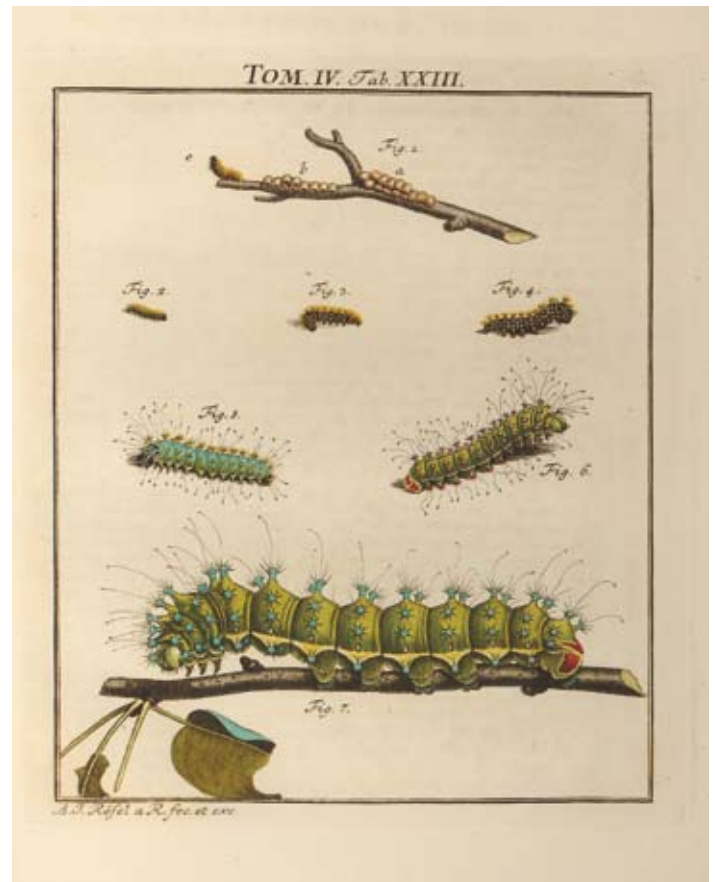

Foto: Illustratie van August Rösel von Rosenhof uit 'De natuurlijke historie der insecten'
© KMDA

De nieuwe ontdekkingen en de gevulde naturaliënkabinetten hadden de studie van de systematiek noodzakelijk gemaakt. Omstreeks 1750 hadden tal van zoölogen dit ingezien en legden ze zich toe op het ontwerp van een systematische ordening. De enige werkelijke autoriteit op het vlak van de dierkundige en botanische naamgeving en systematiek was Linnaeus. Hij was de eerste sinds Aristoteles die de mens onderbracht in het dierenrijk. De invoering van de binaire nomenclatuur, waarbij iedere diersoort met een geslachtsnaam (genus) en een soortnaam werd aangeduid, was zijn grote verdienste. En al werd zijn dierkundige systematiek vaak bekritiseerd, pas Jean-Baptiste Lamarck en Georges Cuvier waren in staat het te verbeteren.

Thema-dossier: 10 jaar ANKONA (1997 - 2007)

Deze keer geen natuurstudieartikels in ANTenne maar wel een dossier over 10 jaar ANKONA met volgende bijdragen:

- Een terugblik op 10 jaar ANKONA-werking
- De resultaten van de ANKONA-enquête
- Beknopt verslag van het rondetafelgesprek

Een terugblik op 10 jaar ANKONA-werking

Herlinde Nieuwborg, diensthoofd PIH-natuurcel, tel. 03 259 12 41.

Hoe is het allemaal begonnen?

Tijdens het eerste Platform Milieu en Natuur op 23 november 1996 stellen Jos Gysels en Hans Van Dyck van de vzw Natuur & Landschap Kleine Nete de oprichting van een Antwerpse Koepel voor Natuurstudie voor. Met hun voorstel wensen zij: "het verspreide natuuronderzoek beter bruikbaar te maken voor natuurbesluit, natuureducatie en natuurontwikkeling". Het samenwerkingsverband LIKONA bestaat dan vijf jaar en er wordt verwezen naar dit werkingsmodel. Op 21 mei 1997 bespreekt men een eerste voorstel van structuur en werking met verschillende verenigingen. De bestendige deputatie keurt de oprichting van ANKONA goed op 21 augustus 1997. De provincie geeft vooral logistieke steun onder de vorm van personeel en middelen. De natuurcel van het Provinciaal Instituut voor Hygiëne neemt het secretariaat waar. De voorzitter van ANKONA is deputé Jos Geuens, verantwoordelijk voor leefmilieu.

Foto: voorzitter, Jos Geuens

De nieuwe koepel heeft drie doelstellingen:

- het bevorderen van natuurstudie en inventarisatie door vrijwilligers;
- het verspreide natuuronderzoek beter bruikbaar/beschikbaar maken;
- het lokale studiewerk een meerwaarde geven door het opstarten van gestructureerd overleg

of concreet:

- het in kaart brengen van wie waar bezig is met natuurstudie in de provincie;
- het aanbieden van een forum waar natuurvorsers hun geleverde werk kenbaar kunnen maken via publicatie van een jaarboek, organisatie van een jaarlijkse ontmoetingsdag ... ;
- het verzamelen en uitwisselen van gegevens;
- het monitoren van (zeldzame) soorten en hun leefgebieden;
- het begeleiden van nieuwe natuurvorsers;
- het samenwerken met onderzoeksinstituten, instituten en natuurvorsers over de provinciegrenzen heen.

Organisatie en werking

ANKONA bestaat uit thematische werkgroepen en een stuurgroep.

De stuurgroep is het overlegplatform van de verschillende themagroepen. De stuurgroep komt vier maal per jaar samen. Zij bespreekt de werking van de themagroepen, de opmaak van het jaarboek, de organisatie van ontmoetingsdagen ...

De themagroepen plannen autonoom hun werkzaamheden. Zij geven inhoud aan ANKONA. De activiteiten zijn niet per se gericht op planten of dieren, maar kunnen ook biotoop- of gebiedsgericht zijn.

In het eerste werkingsjaar 1998 starten 9 themagroepen: amfibieën en reptielen, beheer, dataverwerking, kranswieren, ongewervelden, paddenstoelen, planten, stedelijk milieu en vogels. In 1999 komen er twee nieuwe themagroepen bij: mossen en zoogdieren.

De werking van sommige themagroepen gebeurt onder de vleugels van reeds bestaande verenigingen zoals Hyla vzw voor amfibieën en reptielen, de Koninklijke Antwerpse Mycologische Kring (KAMK) voor de paddenstoelen. Zij verzorgen bijdragen over natuurstudie in Antwerpen voor het jaarboek, de nieuwsbrief en de ontmoetingsdag. In samenwerking met Hyla organiseert ANKONA regelmatig de herpetologische studiedag.

De themagroep 'kranswieren' werkt projectgericht. De resultaten van dit inventarisproject in de provincie Antwerpen zijn verschenen in het ANKONA jaarboek van 1999.

De themagroep 'dataverwerking' heeft onderzocht of het mogelijk was om een gezamenlijke databank op te zetten voor de themagroepen van ANKONA. Dit idee hebben zij moeten verlaten omdat het te complex bleek.

De themagroep 'beheer' met zijn brede waaier aan onderwerpen kent heel wat bijval met zijn verscheidenheid van excursies en van voordrachten over het beheer van bossen, heiden, weidevogels, waterlopen ...

Omdat men niet wenste nog een bijkomende vogelwerkgroep

op te richten, fungeerde de themagroep 'vogels' vooral als kanaal om oproepen te lanceren voor medewerking aan diverse projecten zoals broedvogelatlas, roodborsttapuit, pestvogelinventarisatie, ...

Roodborsttapuiten opvolgen

Foto: De roodborsttapuit © Glenn Vermeersch

Als uit de nieuwe broedvogelatlas blijkt dat de roodborsttapuit een belangrijke broedvogel is voor de provincie Antwerpen start in 2004 een monitoring ge-coördineerd door Glenn Vermeersch van de themagroep 'vogels'. Naast het feit dat de roodborsttapuit bij uitstek geschikt is om op korte termijn een flink aantal vogelkijkers te betrekken bij een project, wenste men meer te vernemen over de evolutie van de soort en over het habitatgebruik buiten de heideterreinen. Men wou ook nagaan of de soort effectief toeneemt in het landbouwgebied en of dit overal in de provincie wordt vastgesteld. Door het habitatgebruik te bekijken hoopte men concrete aanbevelingen te kunnen formuleren voor het beleid.

Om zoveel mogelijk mensen bij het project te kunnen betrekken, is toen gekozen voor een laagdrempelige inventarisatiemethode. Het secretariaat van ANKONA zorgde voor de verspreiding van het kaartmateriaal, de handleidingen en de invulformulieren. In 2004 werkten er 50 medewerkers enthousiast mee.

De eerste steekproef uit 2004 liet toe om reeds een aantal conclusies te trekken.

Hoewel er zowel in landbouwgebied als in heideterrein een toename werd vastgesteld, bleek de soort vooral in heideterreinen toe te nemen. Een afname was echter te melden buiten de Kempen en in ruilverkavelingsgebied.

Bij de habitatanalyse blijkt dat de hoogste absolute dichtheden voorkomen op open terreinen, vochtige valleien en zandgrond en bij het voorkomen van microreliëf (waterlopen, ruigte bij perceelbegrenzing, en oneffenheden terrein).

Een gedetailleerder eindverslag volgt nog in een volgende ANTenne.

De themagroep 'planten' verzorgt o.a. determinatiesessies over grassen, wilgen, fonteinkruiden of gaat op tocht om de planten te inventariseren in de provincie. Er wordt vaak 'gestreept' in functie van de zwarte gaten in de plantenatlas.

Ook de themagroep 'mossen' organiseert determinatieavonden.

Foto: Themagroep 'ongewervelden'

In het project 'Hoe beestig zijn onze heidefragmenten?' was het de bedoeling van de themagroep 'ongewervelden' om een zicht te krijgen op de ongewervelden in heide. Het project is niet volledig uitgewerkt omdat het te moeilijk bleek. Verder organiseerde de themagroep mee weekends over sprinkhanen en lieveheersbeestjes, een heuse spinnensafari in de stad Antwerpen, een excursie over waterwantsen in het Prinsenveld. Er zijn gegevens verzameld over de omstreden veenmol. Het laatste project is de deelname aan de inventarisatie van de ongewervelden in Domborgheide en Winkelsbroek in Turnhout samen met allerlei specialisten en Natuurpunt. De resultaten ervan worden nu verwerkt en verwacht tegen 2009.

De veldparelmoervlinder een Rode Lijstsoort die meer bescherming verdient!

Foto: De veldparelmoervlinder © Theo Bollen

Sinds 2003 engageert ANKONA zich om de leefgebieden van de veldparelmoervlinder in de provincie Antwerpen mee te inventariseren. Samen met de Vlaamse Vlinderwerkgroep wordt er elk jaar in de periode eind juli - begin augustus gespeurd naar rupsenspinsels van deze vlinder op de waardplant smalle weegbree. Zo volgen we de evolutie van de populatie op de voet en kunnen we beheeradvies geven om de vlinder in stand te houden. In de provincie Antwerpen is het voorkomen van de veldparelmoervlinder beperkt tot enkele schrale graslanden in de gemeente Balen en Mol. In Zutendaal in de provincie Limburg is er nog een populatie van de veldparelmoervlinder. Deze beperkte aanwezigheid in Vlaanderen maakt de soort zeer kwetsbaar.

Sinds 2005 is er een stuurgroep die over de provinciegrenzen zoekt naar de beste manier om de veldparelmoervlinder in Vlaanderen voor uitsterven te behoeden.

Het meest opvallende project van de themagroep 'zoogdieren' is het eekhoornproject dat van start ging in de provincie Antwerpen en dat uitgebreid werd tot de inventarisatie van de eekhoorn in bossen in gans Vlaanderen.

Eekhoorns tellen in Antwerpen

Foto: De Euraziatische rode eekhoorn
© Jonny Verheyden

In 2000 start onder de vakkundige leiding van Goedele Verbeylen het eekhoornproject in de provincie Antwerpen. De bedoeling is om een schatting te maken van de dichtheden en de verspreiding van de rode eekhoorn in Vlaanderen. In het eerste jaar wordt de nesttelmethode uitgetest. Gewapend met stafkaart, invulformulier en verrekijker trekken een 8-tal enthousiaste vrijwilligers erop uit in de provincie. Zij tellen in 18 Antwerpse bossen het aantal eekhoorns door in februari eekhoornnesten te tellen.

In 2001 gaat het project van start in gans Vlaanderen. In de provincie Antwerpen trekken er een 50-tal vrijwilligers op uit om 62 bossen te bezoeken. Er worden zowel nesten geteld als haarvallen gecontroleerd.

In het ANKONA jaarboek 2001 verschijnen de resultaten voor de provincie Antwerpen. De resultaten voor gans Vlaanderen zijn gepubliceerd in het rapport Natuurpunt.studie 2002/1.

Sedert enkele jaren is het aantal actieve themagroepen verminderd. De laatste vijf jaar hebben een aantal trekkers van themagroepen zich om verschillende redenen teruggetrokken door gebrek aan tijd of meerwaarde. En bij gebrek aan opvolgers zijn dan ook de activiteiten stilgevallen. Naast Hyla vzw en KAMK organiseren wel de themagroepen 'planten', 'mossen' en 'beheer' nog activiteiten.

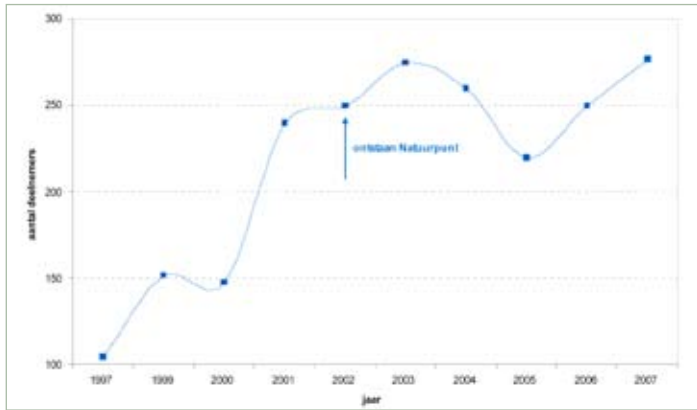
Ontmoetingsdag

Op zaterdag 8 november 1997 gaat de eerste ontmoetingsdag door in het Ecocentrum in Mol. Deze eerste ontmoetingsdag (halve dag) telde 105 deelnemers en had tot doel het samenwerkingsverband toe te lichten en het uit de startblokken te helpen. Op de startdag wordt een eerste product van ANKONA gepresenteerd: het natuurstudiecompendium van de provincie Antwerpen dat beschrijft wie wat waar doet.

Alle daaropvolgende ontmoetingsdagen gaan door in het Antwerpse provinciehuis telkens op de 2de zaterdag van februari. De jaarlijkse ontmoetingsdag is duidelijk het topevenement in het ANKONA-werkjaar. Het geeft de kans aan de vrijwilligers en professionelen om op een informele wijze contacten te leggen, informatie door te geven en uit te wisselen, nieuwe projecten voor te stellen of op gang te trekken.

Vanaf de vierde ontmoetingsdag schommelt het aantal deelnemers rond 250 met toppers van 275 en 277 deelnemers in resp.

2003 en 2007. Op 10 februari 2007 viert ANKONA haar 10de ontmoetingsdag met een speciaal programma. Op die dag wordt ook de uitleenbare educatieve en artistieke fototentoonstelling over 'Biodiversiteit in de provincie Antwerpen' voor het eerst aan het publiek getoond.

Figuur 1: Aantal deelnemers ontmoetingsdagen

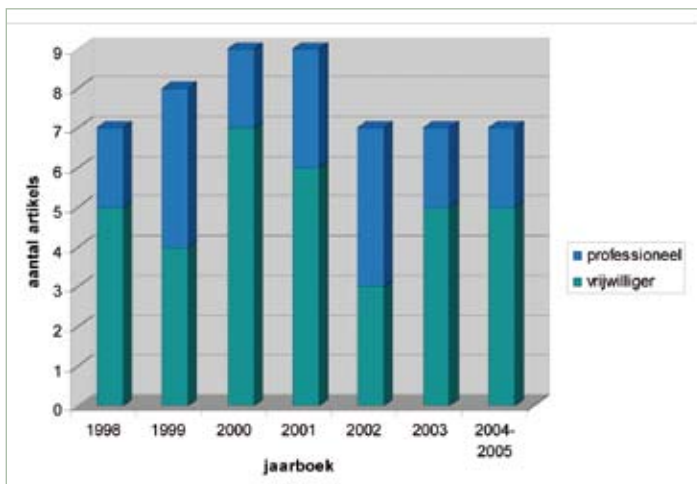
Op deze ontmoetingsdagen verzorgden de themagroepen samen 76 voordrachten in de ochtendsessies; terwijl er in de plenaire sessies 55 voordrachten gehouden zijn.

Publicaties van ANKONA

ANKONA-jaarboek

Tussen 1998 en 2005 zijn er 7 jaarboeken verschenen waarin 54 artikels gepubliceerd werden. Vooral vrijwilligers (65 %!) maar ook professionelen hebben hun steentje bijgedragen (zie ook figuur 2).

Drievierde van de artikels gaat over ongewervelden, planten en paddenstoelen.

Figuur 2: Artikels van vrijwilligers en professionelen in het jaarboek

Het jaarboek bevat naast natuurstudieartikels ook een literatuuroverzicht dat vanaf 1998 een overzicht geeft van publicaties over natuurstudie in de provincie Antwerpen. In 2000 verschijnt

dit overzicht op een CD-ROM bij het boek. Nu kan je het raadplegen op de ANKONA-website. Tot 2003 wordt in het jaarboek ook een samenvatting gegeven van de activiteiten van de themagroepen. In 2006 verschijnt het laatste dubbeljaarboek 2004 - 2005.

Als extra stimulans voor natuurstudie ontvangen de gemeentelijke bibliotheken in de provincie Antwerpen elk een exemplaar.

ANKONA-nieuwsbrief

De eerste nieuwsbrief telt amper 4 A5-blaadjes; de laatste nieuwsbrief bevat 18 volwaardige A4-bladzijden. De oplage groeit tot 1 100 per editie. Nieuws uit de themagroepen, verslagen van excursies, oproepen tot deelname aan projecten zijn vaste rubrieken van de nieuwsbrief. Een belangrijk onderdeel van de nieuwsbrief is de activiteitenkalender met een overzicht van vormingen, wandelingen, inventarisaties, cursussen, studiedagen ... in de provincie. Tussen 1998 en eind 2006 zijn er 34 nieuwsbrieven gepubliceerd met een frequentie van vier per jaar.

ANTenne

In 2006 is er beslist om het jaarboek en de nieuwsbrief samen te voegen tot één publicatie: het gratis tijdschrift ANTenne. Dit verschijnt nu vier maal per jaar.

Hierin vind je zowel de informatie (o.a. activiteitenkalender) uit de nieuwsbrief terug als de natuurstudieartikels die anders verschenen in het jaarboek. ANTenne wordt verstuurd naar al de abonnees van de nieuwsbrief zodat de natuurstudieartikels een grotere interessegroep bereiken.

En verder...?

Het secretariaat heeft samen met de talrijke vrijwilligers ervoor geijverd om de doelstellingen van ANKONA waar te maken. Wij bedanken hen hartelijk voor hun inzet.

Na 10 jaar werking vonden de voorzitter en gedeputeerde voor Leefmilieu, Jos Geuens en het secretariaat het echter belangrijk om dit jaar uw mening te vragen over zowel de realisaties als de toekomst van ANKONA. Heeft ANKONA de vooropgestelde doelstellingen bereikt en hoe kan de koepel zich de volgende jaren nuttig maken voor het vrijwillige natuurstudiewerk?

Via de enquête meegestuurd met ANTenne 2007/2 kon je jouw appreciatie en mening geven. Op 17 september 2007 zijn de vrijwilligers uitgenodigd om in een rondetafelgesprek van gedachten te wisselen over de werking en de toekomst van ANKONA. Over beide peilingen lees je meer in de twee volgende artikels.

Resultaten van de enquête over de ANKONA-werking

Koen Cuypers, ANKONA-coördinator, PIH, tel. 03 259 12 75.

De enquête werd begin mei verstuurd naar de 1080 abonnees van 'ANTenne' maar ook naar een 47-tal Antwerpse natuurverenigingen (en werkgroepen). We stellen de resultaten van deze enquête kort voor.

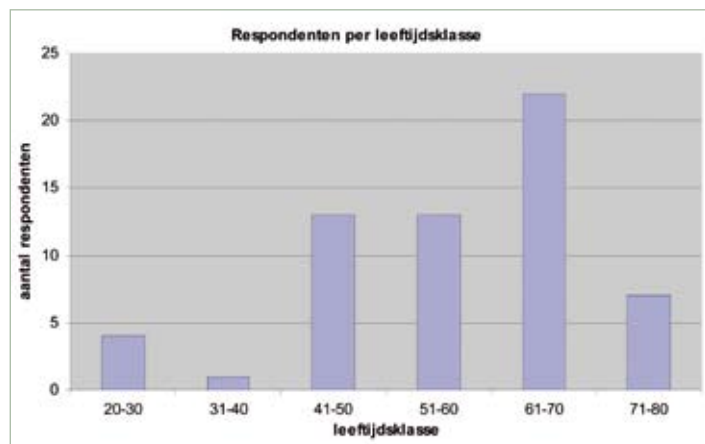
6 % van de lezers hebben gereageerd en 23 % van de verenigingen. In totaal werden 72 enquêtes ingevuld teruggestuurd wat te weinig is om representatief te zijn en om conclusies te trekken. Het opzet van de enquête was niet om wetenschappelijk onderbouwd te zijn, maar om te weten te komen wat er leeft in de sector. De ingevulde enquêtes van de 11 verenigingen werden apart verwerkt. De resultaten komen grotendeels overeen met die van de ANTenne-lezers.

De verwerking is per rubriek gebeurd. Volgende rubrieken worden kort besproken:

1. Het profiel van de ondervraagde
2. De algemene beoordeling van de ANKONA-doelstellingen
3. De jaarlijkse ANKONA-ontmoetingsdagen
4. De themagroepen (of organisatiestructuur van ANKONA)
5. Het ANKONA-tijdschrift 'ANTenne'
6. De ANKONA-website
7. Vragen tot mogelijke uitbereiding van de dienstverlening

Het profiel van de ondervraagde

- 80 % zijn vrijwilligers; de anderen zijn veeleer beroepsmatig met natuurstudie bezig en enkelen zijn niet (meer) op het terrein actief.
- De gemiddelde leeftijd is 57 jaar en is hoofdzakelijk van het mannelijk geslacht. De overgrote meerderheid is aangesloten bij één of andere natuurvereniging. Iets meer dan de helft beweert de ANKONA-werking goed te kennen

Figuur 1: De verdeling per leeftijdscategorie van de respondent

Beoordeling van de drie ANKONA-doelstellingen

- *Mogelijkheid bieden om eigen studiewerk voor te stellen:*
Hiervan zegt 70 % dat de doelstelling voldoende aan bod komt, maar 21 % dat de verwachtingen maar deels worden ingelost en 9 % heeft geen mening over deze doelstelling.
- *Gestructureerd overleg (per thema) mogelijk maken o.a. door info-uitwisseling en dubbel werk vermijden:*
Iets minder dan de helft vindt dat de doelstelling voldoende aan bod komt, maar één derde vindt dat dit maar gedeeltelijk het geval is. 8 % vindt dat de doelstelling niet wordt gehaald. 11 % heeft hierover geen mening.
- *Monitoring van soorten en hun leefgebied:*
Hiervan zegt iets meer dan de helft dat de doelstelling voldoende aan bod komt.

ANKONA-activiteit in 2006 over 'Microscopie en digitale fotografie'

De jaarlijkse ANKONA-ontmoetingsdagen

94 % kent deze jaarlijkse samenkomst. Van de tien ontmoetingsdagen werd gemiddeld aan vier ervan deelgenomen. De ontmoetingsdag wordt overwegend als een (vrij) belangrijke gebeurtenis door de vrijwilliger ervaren.

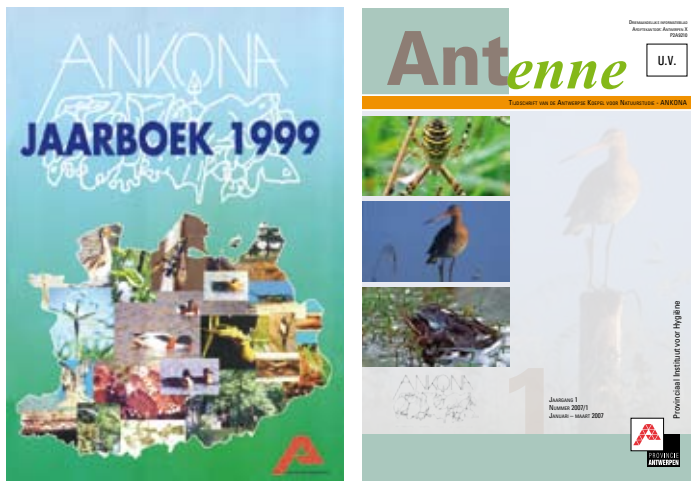
De themagroepen (of organisatiestructuur) ANKONA

Viervijfde van de respondenten die de themagroepen kennen, vindt deze nuttig. De interesse over de verschillende bestaande themagroepen is grosso modo gelijkmatig verdeeld. Maar slechts 7 % wenst zich actief in te zetten voor één (of meerdere) themagroep(en). De overgrote meerderheid verkiest dus enkel op de hoogte gehouden te worden van de activiteiten en resultaten.

Figuur 2: Organisatiestructuur ANKONA (stuurgroep en themagroepen)

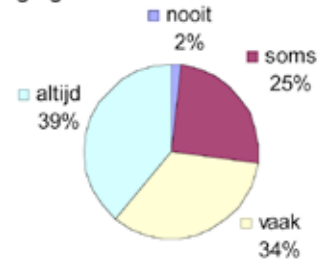
Het tijdschrift ANTenne

De omschakeling van het ANKONA-jaarboek naar een kleuren-tijdschrift wordt als een verbetering gezien en men wil het verder blijven ontvangen in zijn 'gedrukte' vorm. Een (mogelijke) elektronische versie wordt duidelijk minder gewaardeerd.

De algemene beoordeling over het tijdschrift scoort 'goed' tot 'zeer goed'. Niemand kruist 'slecht' of 'matig' aan. Ook haalt de ANTenne-rubriek 'natuurstudieartikels' een hoge score. De activiteitenkalender of het middenkatern van het tijdschrift wordt 'vaak' tot 'altijd' geraadpleegd. 25 % raadpleegt de kalender 'soms'.

raadpleging activiteitenkalender uit ANTenne

De ANKONA-website (www.ankona.be)

Eén derde zegt de website nooit te bekijken. Slechts een kleine helft doet dit minder dan éénmaal per maand, 18% doet dat maandelijks en 2 % zelfs wekelijks.

De criteria 'inhoud' en 'actualisatie' scoren 'goed'; voor het criterium 'gebruiksvriendelijkheid' is bijna 'goed'.

raadpleging ANKONA-website

Vragen tot mogelijke uitbereiding van de bestaande dienstverlening van ANKONA

49 respondenten hebben deze rubriek ingevuld. Opmerkelijk is dat meer dan drie vierde vindt dat ANKONA een *accuraat bijgehouden compendium* zou kunnen opmaken van 'wie met wat bezig is en waar' over natuurstudie in de provincie Antwerpen. Op de laatste open vraag van de enquête '*Nog andere suggesties*' wordt door enkelen gevraagd om provinciale subsidies te voorzien voor publicaties en actiegericht natuuronderzoek.

Een meer grondige bespreking van de enquête kan je terugvinden op de ANKONA-website onder de rubriek 'rondetafelgesprek' of je kan de tekst ook aanvragen bij het ANKONA-secretariaat.

Beknopt verslag van het rondetafelgesprek 'ANKONA'

Koen Cuypers, ANKONA-coördinator, PIH, tel. 03 259 12 75.

Naar aanleiding van het tienjarig bestaan van ANKONA was het hoog tijd om de natuursector eens uit te nodigen in het provinciehuis om een debat aan te gaan over de werking van de Antwerpse Koepel voor Natuurstudie. Bij de oprichting van ANKONA werden een aantal doelstellingen vastgelegd (zie artikel 'Een terugblik op 10 jaar ANKONA-werking'). Het was eens nodig om deze

te evalueren en eventueel bij te sturen. Zo'n 55 natuurliefhebbers uit allerlei verenigingen zijn op maandagavond 17 september gedurende ruim twee en een half uur met elkaar in debat gegaan en dat heeft een aantal nuttige suggesties opgeleverd.

Koen De Smet, afdelingshoofd van de beleidscel van het Vlaams departement Milieu, Natuur en Energie, modereerde het debat. Hij deed dit aan de hand van vier stellingen:

1. Moet de ANKONA-werking meer aanleunen bij het provinciaal natuurbeleid?
2. Heeft het voortbestaan van de ANKONA-themagroepen met een eigen inhoudelijk programma nog nut?
3. Is er behoefte aan een onafhankelijk en gratis provinciaal driemaandelijks natuurtijdschrift zoals 'ANTenne'?
4. Bestaat er behoefte aan een toegankelijke ontmoetingsplaats voor de sector natuurstudie?

Een korte neerslag van de belangrijkste tussenkomsten op de vier stellingen lees je verder in dit artikel.

Stelling 1: Moet de ANKONA-werking meer aanleunen bij het provinciaal natuurbeleid?

- Het is moeilijk om vrijwilligers of ANKONA te sturen i.v.m. de keuze van hun studiegebied. De vrijwilligers wensen zelf te bepalen wat en waar ze inventariseren.
- Als de provinciale beheerders een nieuw of aangepast beheer uitstippelen voor hun groendomeinen zou de sector ook beter voorafgaandelijk worden betrokken door bijvoorbeeld een grondige bevraging.
- De vrijwilligers willen zich ook niet altijd laten associëren met ANKONA, een koepelorganisatie die tenslotte sterk aanleunt bij een overheid die tegelijkertijd bevoegd is voor het verlenen van natuur-, milieu-, en bouwvergunningen.
- Natuurstudie kan niet altijd ten dienste staan van het beheer of het beleid. Een onderwerp kan puur wetenschappelijk benaderd worden, zonder dat men daarvoor een concrete doelstelling op het oog heeft.
- Er zijn dikwijls heel wat gegevens voorhanden, maar met

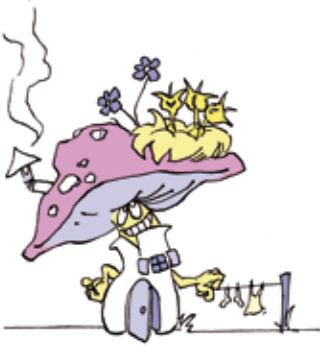
de uitwisseling loopt het mank. Men zou per gemeente of projectgebied eenvoudig gegevens moeten kunnen opvragen. Er werd hierop geantwoord dat gestructureerde databanken samenstellen, deze actualiseren en aan kwaliteitsbewaking doen geen evidente opdracht is voor ANKONA. De moderator is het ermee eens dat er een beter systeem op punt moet worden gezet. Momenteel werkt het Vlaams gewest eraan.

- Data verzamelen en beheeren is geen taak voor ANKONA. Er zou trouwens zoals het principe 'scheiding der machten' een scheiding moeten zijn tussen inventariseren, gegevens beheeren en het beleid of het beheer op het terrein uitvoeren. Ieder moet zijn/haar taak zo goed mogelijk uitvoeren gebruik makende van zijn/haar specifieke competenties.
- ANKONA zou een actueel overzicht kunnen aanbieden van uitgevoerde natuurprojecten zodat iedereen kan zien 'Wie met Wat en Waar bezig is in de provincie'.
- In de provincie Limburg wordt gewerkt rond een beperkt aantal aandachtsoorten. De Provincie heeft hiervoor ondersteuningsovereenkomsten opgesteld en de vrijwilligers/verenigingen uit LIKONA tekenen hierop in.
- Er is een te grote versnippering van bevoegdheden (federaal, Vlaanderen, provincies en gemeenten) inzake natuur. Men zou als vrijwilliger of vereniging sterker staan mochten alle krachten samengebundeld worden en het bestuur zo aanzetten tot een beter (natuur-)beheer.

De gedeputeerde voor Leefmilieu maakte van zijn tussenkomst gebruik om te beklemtonen dat de Provincie ook vragende partij is om op basis van natuurstudies een aangepast beheer uit te voeren. Hij is ervan overtuigd dat er een 'kapitaal aan kennis' aanwezig is bij de vrijwilligers. Het zou goed zijn mocht die kennis ook ten dienste worden gesteld van het beleid. Het provinciaal (park-)personeel kan onmogelijk deze kennis zelf vergaren. Dus iedereen zou via een natuurloket (of ANKONA) een initiatief, een suggestie of een project kunnen lanceren. Er moet dan zeker onderzocht worden of we er beleidsmatig iets mee kunnen doen. Eens een interessant natuurstudieproject wordt gemeld, moet het ook een kwaliteitstrajet door-

lopen. De Provincie kan dan wel logistieke steun geven maar we kunnen de vrijwilligers echter niet vergoeden (honoreren). Het blijft uiteraard een tweerichtingsverkeer waarbij 'aanbod' en 'vraag' op elkaar afgestemd moeten worden, besloot de gedeputeerde.

Stelling 2: Heeft het voortbestaan van de ANKONA-thema-groepen met een eigen inhoudelijk programma nog nut?

- Er is een behoefte aan 'kruisbestuiving' in de sector. Als men weet welke (zeldzame) soorten aanwezig zijn dan is het interessant om te weten hoe je het beheer hierop moet afstemmen.
- Men kan als koepelorganisatie die bestaat uit vrijwilligers niet werken via een gedwongen (hiërarchische) structuur of via een opgelegd programma. De inbreng van vrijwilligers is cruciaal. Hierop wordt ingepikt dat de dynamiek in de samenleving veel groter is. Werken rond zeer concrete projecten die (lokale) vrijwilligers aanspreken en daarbij de ideeën laten 'matchen' wordt als alternatief gezien.
- De werkgroepen hebben maar succes als ze onderaan door de vrijwilligers op het terrein ook echt gedragen worden. Er heerst uiteraard altijd een zeker spanningveld tussen provinciaal beleid en vrijwilligers.

Stelling 3: Is er behoefte aan een onafhankelijk en gratis provinciaal driemaandelijks natuurtijdschrift zoals 'ANTenne'?

- De natuurliehebber leest meestal reeds een 'specifiek' vakblad dat volledig aanleunt bij zijn of haar interesse. Echt themagerichte onderwerpen vind je terug in (buitenlandse) tijdschriften die gericht zijn naar een specifieke doelgroep zoals bv. libellen-, vogel-, paddestoelen- of plantenspecialisten. Een overkoepelend provinciaal natuurstudietijdschrift wordt daarom dan ook niet volledig gelezen. Een provinciaal natuurtijdschrift zou vooral artikels moeten bevatten die thema-overschrijdend zijn. Zo kunnen (lokale) gebiedsgerichte projecten, geschreven uit een verschillende invalshoek, wel leerrijk zijn; zeker als er links worden gelegd naar beheer of beleid.
- Het is niet gemakkelijk om bijdragen geschreven door vrijwilligers bijeen te sprokkelen voor ANTenne. Men valt grotendeels terug op auteurs die beroepsmatig bezig zijn met natuurstudie.
- Het vergaren van 'wetenschappelijke' natuurstudieartikels is niet evident. 'Hoe verder je van de basis werkt, hoe moeilijker

lijker het wordt' was de ervaring. Zo hebben lokale verenigingen het gemakkelijker. De meer regionale of overkoepelende natuurtijdschriften zitten een beetje in 'dezelfde vijver te vissen'.

- De voorbije jaren is de kwaliteit van artikels die verschijnen in natuurtijdschriften (o.a. van Natuurpunt-afdelingen) sterk toegenomen.
- De aard van tussenkomsten over de wijze van verspreiden van ANTenne, al dan niet digitaal of in een gedrukt versie, waren uiteenlopend. Bij een elektronische nieuwsbrief riskeer je dat er te laagdrempelig wordt gewerkt waardoor het (wetenschappelijk) niveau van de artikels zakt. Wat wel zou kunnen, is dat alleen 'de activiteitenkalender' elektronisch wordt verstuurd.

Stelling 4: Bestaat er behoefte aan een toegankelijke ontmoetingsplaats voor de sector natuur?

Uit de tussenkomsten bleek dat er niet zozeer onmiddellijk behoefte is aan bijkomende vergader- of cursusfaciliteiten, ook niet aan bijkomende praktijk- of determinatieruimte maar eerder aan opbergruimte voor de vele privé-verzamelingen die specia-

listen door de jaren heen hebben opgebouwd en thuis bewaren. Zo werd gevraagd of het niet mogelijk is om een (provinciaal) natuurhistorisch museum op te richten waar deze collecties in ondergebracht kunnen worden en als een toeristische attractie kunnen gepromoot worden. Er werd opgemerkt dat de onderhoudskosten van gebouwen waar zo'n collecties worden in ondergebracht, hoog zijn. Meestal is er dan ook behoefte voor een bibliotheek waar natuurvorsers of vrijwilligers terecht kunnen om wetenschappelijke naslagwerken te raadplegen. Zonder dat men het direct beseft, zit men in het vaarwater van de natuureducatie en ANKONA heeft vooral tot doel natuurstudie te promoten.

Meningen en visies waren er die avond genoeg. Ook werden er heel wat nuttige suggesties gedaan. Het rondetafelgesprek werd afgesloten met de verloting van vijf ANKONA-jaarboekpakketten onder hen die de ANKONA-enquête ingevuld hadden teruggestuurd. De winnaars zijn ondertussen gecontacteerd.

Tenslotte is er die avond in de koffiebar van het provinciehuis nog wat gezellig nagekeuvelend om alles eens rustig te laten ... bezinken.

Belangrijk om te weten is dat er die avond geen conclusies werden genomen. De ANKONA-stuurgroep heeft daarna op 8 oktober wel een aantal voorstellen tot bijsturing geformuleerd. Deze worden nog met de bevoegde gedeputeerde besproken. Hierover verneem je meer in het volgende ANTenne-nummer.

In beeld of op ANTenne

In deze rubriek zetten we minder gekende natuurprojecten of natuurstudieverenigingen in de kijker. In dit nummer twee verenigingen die het leven in (zoet)water van nabij bestuderen.

Waarvoor staat BVC of de Belgische Vereniging voor Conchyliologie?

Nathal Severijns, e-mail: n.severijns@scarlet.be
Foto's © R.J. Vink

Wie zijn we en wat doen we?

De Belgische Vereniging voor Conchyliologie werd gesticht in 1961, zodat ze al heel wat jaren clubleven achter zich heeft. De vereniging groepeerde mensen die mollusken en fossielen verzamelen en bestuderen, en telt zo'n 250 leden uit binnen- en buitenland, waaronder ook een aantal professionelen. Daarnaast bestaan er goede contacten met een aantal musea en natuurwetenschappelijke instellingen, en met andere gelijkaardige verenigingen in België, Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië, Nederland, Duitsland en Zwitserland.

Een aantal leden verzamelen schelpen omdat ze geboeid zijn door de schoonheid van vorm en kleur. De meeste leden houden zich echter bezig met wetenschappelijk studiewerk waarbij dan mollusken van een bepaalde familie of van een bepaald gebied bestudeerd worden. Mollusken van over de hele wereld komen daarbij aan bod. Geregeld wordt door leden van onze vereniging een nieuw ontdekte soort beschreven. Velen combineren het verzamelen en observeren van mollusken met een vakantie ergens aan de kust, terwijl sommigen al heuse expedities naar o.a. de Rode Zee en de Solomon Eilanden hebben opgezet. Ook de Belgische mollusken worden niet vergeten. Eén van de drie werkgroepen binnen de vereniging spitst zich zelfs volledig toe op de land- en zoetwatermollusken van België.

Doelstellingen

De voornaamste doelstellingen van de Belgische Vereniging voor Conchyliologie (BVC) zijn:

- de kennis van de conchyliologie (studie van de schelpen), de malacologie (studie van de weekdieren) en de paleontologie (studie van de fossielen) en aanverwante wetenschappen te propageren en bevorderen;
- bij te dragen tot de studie van de mollusken van België;
- ondersteuning en advies geven over mollusken aan natuurverenigingen en andere organisaties.

De bijeenkomsten

De BVC vergadert elke tweede zondag van de maand (in de voormiddag) in de lokalen van de Sporthal Schijnpoot (bij het Sportpaleis). Doorgaans zijn er een 70-tal leden op deze maandvergaderingen aanwezig. Alle geïnteresseerden zijn daar trouwens welkom. Tijdens de vergaderingen worden voordrachten gegeven over een onderwerp in verband met mollusken of wordt een streek belicht waar iemand op reis is

geweest en schelpen van heeft meegebracht. Eénmaal per jaar is er ook een schelpenruilbeurs, meestal tijdens de vergadering in oktober. De vereniging bezit een bibliotheek met een ruim gamma aan boeken en tijdschriften over mollusken. Daarnaast bestaan er verschillende studiegroepen, die doorgaans éénmaal per maand bijeenkomen.

Het tijdschrift en de internationale schelpenbeurs

BVC geeft een tijdschrift uit, 'Gloria Maris', uit dat vier maal per jaar verschijnt en genoemd is naar een zeldzame zeeschelp, de 'Conus gloriamaris' (= glorie van de zee). Sinds 1991 organiseert BVC een internationale schelpenbeurs in de Sporthal Schijnpoot en dit tijdens het tweede weekend van de maand mei. Die is in enkele jaren tijd uitgegroeid tot de grootste in zijn soort, zowel binnen als buiten Europa. Elk jaar zijn er ongeveer 25 nationaliteiten vertegenwoordigd van over de ganse wereld.

De werkgroep 'Land- en zoetwatermollusken van België'

Deze werkgroep, die een drietal jaar geleden binnen de vereniging werd opgericht, tracht via inventarisaties bij te dragen tot de studie van de verspreiding en evolutie van de molluskensoorten in België. Binnen de provincie Antwerpen werd van 2001 tot 2004 een grondige studie uitgevoerd van de mollusken in het natuurgebied Wolvenberg in Berchem. Een verslag hierover werd gepubliceerd in het ANKONA-jaarboek 2004-2005. Deze studie leverde het verrassende resultaat van niet minder dan 47 verschillende soorten mollusken. In dit gebied dat midden een sterk verstedelijkte regio ligt werden zelfs zeldzaam tot zeer zeldzame soorten gevonden. Een ander belangrijk resultaat was de vondst van de dikke korfslak *Vertigo antivertigo* in het oevergebied van de vijver op Wolvenberg. Deze soort staat op de Rode Lijst voor Vlaanderen en er zijn in gans België slechts een 7-tal vindplaatsen bekend.

In mei 2007 is de werkgroep gestart met de inventarisatie van de mollusken die voorkomen in de Antitankgracht die loopt van Oelegem tot Zandvliet.

Meer hierover vind je elders in dit ANTenne-

Leden van de vereniging in actie

nummer (onder de rubriek 'Actueel').

Momenteel tracht de werkgroep samen met de poelenwerkgroep te bepalen of het mogelijk is om tot een samenwerking te komen in het deel van onze provincie dat door de poelenwerkgroep onderzocht wordt. Naast een mogelijk meer volledige inventarisatie van de mollusken in de poelen is het vooral de bedoeling om na te gaan of er duidelijke verbanden kunnen herkend worden tussen de molluskensoorten en de planten die in de poelen voorkomen.

Voor meer informatie kan je steeds contact opnemen met:

- Nathal Severijns, tel. 03 458 27 82,
e-mail: n.severijns@scarlet.be of
- Jean Wuyts, tel. 03 324 99 14,
e-mail: wuyts.jean@scarlet.be

of je kan informatie vinden op de BVC-website
(www.bvc-gloriamaris.be)

Poelenwerkgroep 'Waterleven'. Wasda ... ?

Eric Stoffelen, e-mail: ericstoffelen@skynet.be
Foto's © leden van de werkgroep 'Waterleven'

Het begon in de zomer van 2001 ...

De poelenwerkgroep is ontstaan in de zomer van 2001 en is een initiatief van Olivier Heylen en Bart Reynaerts. De stichters hadden volgende doelstelling voor ogen: op een ecologisch verantwoorde manier de studie van vooral stilstaande waters naar kwaliteit, natuurwaarde en ecologie te bevorderen. Dit gebeurt zowel door chemisch, biologisch als ecologisch wateronderzoek. De eerste maanden werden gebruikt om de verschillende soorten waterbeestjes van elkaar te onderscheiden en op naam te brengen. Nobby Thys, de insectenspecialist van Natuurpunt, zette ons op het goede spoor. En

dat was nodig want we vertrokken werkelijk van nul. We konden geen haftenlarve van een waterjufferlarve, een duikerwants van een bootsmannetje onderscheiden. Met behulp van een stereomicroscop bewonderden we die kleine beestjes. Deze stereomicroscop konden we via een camera aansluiten op een TV zodat iedereen kon volgen wanneer iemand uitleg verschafte bij een waterbeestje. Tijdens de wintermaanden gingen we ook de chemische waterkwaliteit van een zeventigtal poelen na.

Activiteiten van de werkgroep

Met de lente van 2002 werd begonnen met een eerste inventarisatie van de waters rond de Grote Nete. Eind 2002 werd ook een tentoonstelling 'Waterleven' georganiseerd in de Abdij van Tongerlo. Hierbij werden we gesteund door de Natuurpunt-afdeling 'Dubbelloof'.

In de loop van 2003 werden de activiteiten verder gezet en gingen we vooral gericht op wateronderzoek met excursies en determinaties in het veld. We deden ook aan studie via onze thematische avonden waar waterkwaliteit, oppervlaktewantsen, waterwantsen, amfibieën, waterslakken, waterkevers ter sprake kwamen.

In 2004 trad ook de Natuurpuntafdelingen 'Nete en Aa' en 'Geel-Meerhout' tot de werkgroep toe en werden ook poelen te Herentals, Olen en Geel onderzocht. Het jaar daarop volgde dan nog een tentoonstelling in Olen.

Vorig jaar, in 2006, werden enkele poelen systematisch geïnventariseerd in natuurgebieden die beheerd worden door de Natuurpuntafdelingen 'Dubbelloof', 'Geel' en 'Olen'. Bedoeling was om een goed zicht te krijgen op de flora en fauna en op de chemische samenstelling van het water. Hieruit konden dan gefundeerde beheersadviezen worden geformuleerd. Dit jaar werd het werk gewoon verder gezet omdat nog lang niet alle poelen aan bod kwamen.

Wat brengt 2008?

We blijven opteren voor de grondige studie van 3 nieuwe poelen per werkjaar. Dit houdt in dat we 4 keer elke poel fysisch-chemisch gaan onderzoeken, 3 keer gaan bemonsteren op waterdierpjes en tweemaal op planten. We plannen ook nog in samenwerking met de vereniging voor Conchyliologie een basiscursus slakken. Bovendien gaan we in september 2008 opnieuw een tentoonstelling organiseren. Dit keer te Geel. Onze vaste stek blijft de Pastorie van Sint-Jozef-Olen, Lichtaartseweg 200.

Onze droom is dat er in elke provincie een poelenwerkgroep zou gevormd worden van enthousiaste vrijwilligers ondersteund door professionelen. Die zouden dan systematisch elk water in de natuurreservaten in kaart kunnen brengen en beheersadviezen formuleren naar de conservators toe. Regelmatig zouden die provinciale werkgroepen dan samen kunnen komen om ervaringen uit te wisselen. Een ijdele droom? Neen, een dwingende noodzaak!

Wil je meewerken? Neem dan contact op met Eric Stoffelen.
e-mail: ericstoffelen@skynet.be of Jeannine Simonis,
tel. 014 59 31 65

Inhoud

02 Colofon

02 ANKONA-nieuws:

- 11de ontmoetingsdag: zaterdag 9 februari 2008

03 Actualiteit:

- Een landschapsbeheerplan voor de Antitankgracht
- De mollusken in de Antitankgracht: voorlopige resultaten van een nieuw inventarisatieproject
- Tijdgenoot van Linneaus: de insectenwereld van Rösel von Rosenhof (1705 - 1759)

Activiteitenkalender (middenkatern)

14 Thema-dossier: '10 jaar ANKONA'

- Een terugblik
- Resultaten van de enquête
- Verslag van het rondetafelgesprek

22 In beeld of op ANTenne:

- Waarvoor staat BVC of de Belgische Vereniging voor Conchyliologie?
- Poelenwerkgroep 'Waterleven'. Wasda ...?